

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra Dějin umění / Ústav dějin křesťanského umění

Petr Balaš

**Sídliště Novodvorská –
architektura a urbanismus**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Marcela Hamáčková, Mgr.

Praha 2012

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 13.7.2012

Bibliografická citace

Sídliště Novodvorská [rukopis] : architektura a urbanismus : bakalářská práce / Petr Balaš ; vedoucí práce: Marcela Hamáčková. -- Praha, 2012. -- 56 s.

Anotace

Tématem bakalářské práce je sídliště Novodvorská. V monografickém zpracování představí vlastní projekt sídliště a lokaci a průběh výstavby, jeho architekturu a urbanistické řešení i osoby architektů. Zabývá se i vnitřním konceptem sídliště, barevností, drobnou architekturou a především výtvarnými díly a jejich autory, často významných zástupců své generace. Práce stručně uvede téma do historických vazeb. Porovná Sídliště Novodvorská k obdoby pražským projektům 1. poloviny 60. let, s jejich specifickými a společnými znaky. V rovině teorie zaměří se pak na problematiku dobové teorie urbanismu sídlišť a diskusi nad hromadnou výstavbou.

Klíčová slova

sídliště Novodvorská architektura hromadná výstavba

Abstract

The topic of bachelor thesis is Prague housing development Novodvorská. Thesis will introduce in a monographic elaboration the project of the housing development and its location, construction process, the architecture and urban solutions, also the persons of architects. It deals also with the internal conception of housing estate, color scheme, object of small and landscape architecture and especially artworks and their authors, often important representatives of the generation. Thesis will introduce the project within a brief historic context. Will compare Novodvorská with contemporary housing projects of the first half of 1960s, its specific and common features. On a theoretical level it will focus on contemporary issues of housing developments urbanism and discussion about their construction.

Keywords

housing development Novodvorská architecture

Počet znaků (včetně mezer): 149 233

Obsah

<u>Úvod.....</u>	<u>5</u>
<u>Zhodnocení literatury a pramenů.....</u>	<u>7</u>
<u>1. Historický kontext.....</u>	<u>12</u>
<u>1.1. Doba typizace.....</u>	<u>15</u>
<u>2. Projekt sídliště Novodvorská.....</u>	<u>18</u>
<u>2.1. Architektura sídliště.....</u>	<u>25</u>
<u>2.1.1 Architekti.....</u>	<u>25</u>
<u>2.1.1.1. Objekty.....</u>	<u>27</u>
<u>2.1.1.1.1. Interiér sídliště.....</u>	<u>36</u>
<u>3. Spolupracující výtvarníci.....</u>	<u>39</u>
<u>4. Kritika situace.....</u>	<u>50</u>
<u>Závěr.....</u>	<u>54</u>
<u>Seznam použité literatury a pramenů.....</u>	<u>58</u>
<u>Seznam použitých zkratk.....</u>	<u>61</u>
<u>Přílohy.....</u>	<u>62</u>

Úvod

Téma bakalářské práce je sídliště Novodvorská z pohledu architektury. Obsah podává monografické zpracování informací o projektu, samotné jeho realizaci, urbanismu a architektuře sídliště. Představuje osoby hlavních architektů a jejich tvůrčí přínos této akci. Podrobně se zabývá jednotlivými stavebními úkoly, realizovanými stavbami, architektonickým a funkčním řešením center i jednotlivých budov sídliště a nastiňuje jejich další vývoj. Blíže se zabývá interiérem sídliště, tzv. vnějším obytným prostorem. V této oblasti bylo architektky Novodvorské, především architektem Bořkovcem, vytvářeno pomocí drobné architektury různých forem, doplněné zelení a uceleným konceptem barevnosti, důmyslné prostředí, které zůstává atraktivní dodnes. To bylo navíc ve své době doplněno velmi hodnotným celkem výtvarných děl, které umístila na sídliště řada s projektanty úzce a účelně spolupracujících výtvarníků. Tyto realizace zde zastupují především tehdejší českou plastiku, i s aktuálním řešením monumentalizace a formových otázek, a pod autorstvím celé řady významných sochařů mladé generace 60. let. A pracovat s veřejným prostorem zde bylo autorům výtvarných děl umožněno v nebyvalé míře. Velkou zásluhu na celé akci výzdoby měli jistě i sami projektanti, kteří na ni prosadili samostatnou soutěž a tuto část projektu obhájili před investory. Svým dobrým vkusem a citem navíc pozitivně zasáhli do finálního výběru děl. Na Novodvorské se tak mohl objevit například Novákův mobil, jako první kinetická plastika ve střední Evropě, a žádné z mnoha děl zde nemělo politické téma.

Práce je stručně uvedena v historický kontext československé poválečné architektury a stavební praxe, směřující k typizaci a sídlištní výstavbě, včetně nástinu vývoje stavebních typů a jejich podkladů. Popisuje technologický vývoj a názvosloví betonových typů přímo předcházejících technologií použité na sídlišti Novodvorská, včetně příkladů užití na starších Pražských sídlištích. V úrovni časové roviny je pak sídliště porovnáno s analogickými příklady soudobých stavebních počínů, které se v Praze rozvíjejí v rámci dílčího plnění plánu 3. pětiletky, kdy je do Prahy je v té době směřována zvýšená stavební činnost.

Ve třetí kapitole je zdánlivě využito obsahu práce jako modelového příkladu k poukazu na širší problematiku dobové teorie a především kritiky hromadné výstavby. 60. léta znamenala jistě politicko - společenské uvolnění, které s sebou přineslo i větší

otevřenost diskusí. Všeobecný zájem o problematiku bydlení a jistá společenská angažovanost měla i spolu s novostí a mohutností fenoménu hromadné výstavby za následek rozmnožení kritických pohledů na věc (i když tyto bývají nevíce slyšet). V československu se pod vlivem setvačnosti stavební praxe tematický diskurz ve druhé polovině 60. let, kdy také splývá s analogickými zájmy v zahraničí, ve svých seriózních rovinách dostává k nástinům skutečných problémů i formulaci jejich možných řešení. Informace této kapitoly slouží především pro dokreslení úplnosti pohledu na dobovou výstavbu.

Pro zajištění informací této práce byla zvolena především forma sběru a následného vyhodnocování materiálu z odborné literatury a tisku, zejména dobových, pro vytvoření povědomí o primárních faktorech a původních souvislostech, ale také ze současných sumarizujících sborníků moderního umění a architektury 20. století. Důležitým zdrojem především technických informací k projektu a architektuře budov jsou pramenné fondy archivů. Oslovil jsem také oba architekty za účelem společného rozhovoru. Osobně jsem se obeznámil i s dnešním stavem sídliště.

Ambicí práce je především samotné zajištění a utřídění pramenného datového fondu z historického bádání, a to především z toho důvodu, že užší téma sídliště Novodvorská nebylo dříve uměleckohistoricky zpracovááno. Než samotná možnost originality, zvýhodňující sice oproti opakovaným pojednáním historických témat, jenž mohou trpět vyčerpaností jejich omezených okruhů, zdá se důležitější samotné seskupení nových informací a upozornění na jejich zdroje, spolu s možným navázáním tématu i k obecnější rovině. Zde práce zdá se splývá s aktuálně zvýšeným uměleckohistorickým zájmem o druhou polovinu 20. století, kde jsou hlouběji přehodnocována témata z období socialismu. Zmapování pramenů architektonických projektů a uměleckých soutěží s dokumentací některých dosud neznámých nebo zapomenutých děl známých autorů, spolu s výpovědí autorů sídliště je zřejmým přínosem, zvláště pokud bude sjednoceno v původní dějový celek a vloženo na své místo do historie českého výtvarného umění.

Sekundárním cílem je přínos těchto informací k pokračující diskusi o problematice sídlišť. Tato diskuse se příliš neposunula, snad se jen mírně změnila a rozšířila terminologie. Ovšem tématem jsou stále ta stejná sídliště stavěná od 60. let. S odstupem času se však narušila kontinuita teoretické činnosti a jaksi vyprchala vůle k pozitivnímu

vývoji či změnám. Dnes je ve vztahu k sídlišti znát jistá rezignace a ta stávající jsou ničena zbytečnými a často vulgárními zásahy. U příkladu vrcholů sídlištní architektury jsou jednotlivé její složky, například barevnost nebo zapojení atypově pojatých architektur občanské vybavenosti, důležitými výrazovými nebo jednotícími prvky, v projekci široce zohledňovanými a zdůvodněnými. Jestliže je i dnes sídliště Novodvorská uznáváno za kvalitní, je dobré označit si ty hodnoty, které takto objektivně obstály. Pak je možné je chránit a pozitivně rozvíjet. Sídlištní jednotky jsou ze své podstaty nesnadno funkčně transformovatelné, vzhledem k tomu že byly zamýšleny jako funkční celek v uzavřených souvislostech. V případě pozdějších zásahů je nutné obeznamenat se s celým spektrem možných dosahů takového kroku.

Práce se dotýká živého tématu, neboť dodnes se počet obyvatel na Novodvorské výrazně nezměnil a na sídlištích z éry socialistické výstavby žije téměř 3 miliony lidí. Nové informace, jak ze samotné praxe, tak dobové teorie, mohou přispět k otevřenější diskusi současné, mohou vést k lepšímu a širšímu pochopení souvislostí především v rozšíření znalosti původních záměrů a ke zlepšení vztahu k prostředí sídlišť.

Zhodnocení literatury a pramenů

V šedesátých letech, v době vzniku našeho sídliště, byly v Československu objemy vydávané literatury a její odběry vysoké i v evropském srovnání a zájem veřejnosti zasahoval široké spektrum témat. Rozvíjela se diskuse, teorie i kritika, především pak v oblastech přímo se dotýkajících života lidí, jakým je například i architektura.

Vycházely dva architektonické časopisy, zpravodajský čtrnáctideník Československý architekt Svazu architektů¹ a měsíčník Architektura ČSR² Klubu architektů, poprvé vydaný již v roce 1939 a po dlouhá léta, včetně let šedesátých, v redakci Oldřicha Starého, představitele předválečného funkcionalismu. Tyto podrobně mapovaly práci domácí a postupně i zahraniční architektury a umění, přinášely recenze knih a zprávy z konferencí. Užšího stavebně technického zaměření bylo dále periodikum Pozemní stavby³, vydávané Ministerstvem stavebnictví. Ovšem soudobá architektura objevovala

¹ *Architektura ČSR*, Klub architektů, Sdružení architektů a Společnost architektů, Praha: 1939-1989.

² *Československý architekt*, Svaz československých architektů, Praha: 1955-1990.

³ *Pozemní stavby*, Ministerstvo stavebnictví, Praha: 1953-1990.

se i na stránkách časopisů zabývajících se výtvarným uměním, tedy Výtvarné umění⁴ nebo Výtvarná práce⁵, a především v rámci všeobecně probíraných témat i v ostatních tiskovinách a denním tisku.

V architektonických časopisech se kromě očekávaného tématického spektra, reportáží, recenzí a technických novinek kolem poloviny 60. let objevuje také silící kritika nové výstavby a jejích forem, vedená jak z architektonického a estetického tak i technického hlediska. Objevuje se i nové hledisko sociologie, a téměř až kritika společenská. Častými přízvěvateli architektonických časopisů pro zmíněná témata byli jak teoretici, např. Jiří Hruza, tak také samotní architekti a urbanisté, například Karel Honzík nebo Jaromír Štván, i další méně či více zainteresovaní autoři.⁶ Z filozofického hlediska se v této době k bytové otázce vyjádřil⁷ v časopise Výtvarná práce Jindřich Chaloupecký. Zde se jí zabývá ve svém článku Byt a filosofie, a přináší poněkud kritický pohled na problematické hledání estetična v novém obytném prostředí a pokouší se s pomocí citací světových filosofů (např. Heidegger) o definici podstaty bydlení a bytu.

Proklamace architektonických skupin třicátých let o sociálním poslání architektury a racionalizaci v jejích postupech našly své vyjádření i v ucelených publikacích tehdejších teoretiků a teoretizujících architektů. Karel Teige vydal v roce 1935 studii Nejmenší byt⁸, kde předjímá mechanizaci a centrální plánování výstavby. Základ později převládajícímu racionalismu v pohledu na architekturu byl položen na formálních základech funkcionalismu. Jakoby v reakci na možné důsledky příliš jednostranného postoje zmiňuje se Karel Honzík ve své knize o tvorbě životního slohu⁹ o psychologických účincích architektury, ovšem také poněkud materiálně jako o jedné z důležitých stránek spotřeby. Knihy o životním slohu začal Honzík psát také již ve 30. letech, avšak poprvé vychází těsně po válce, v roce 1946, později pak ještě několikrát v různých obměnách, revizích a aktualizacích. Měly jistě značný význam, z dnešního pohledu však zůstaly až příznačně dobové. I když při srovnání s J. Gočárovou na obdobných základních úvahách založenou, zábavově agitační cestou Od Pyramid k panelům¹⁰ vychází jako solidní literatura. Nosná myšlenka představuje hledání

⁴ *Výtvarné umění*, Svaz československých výtvarných umělců, Praha: 1950-1976.

⁵ *Výtvarná Práce*, Ústřední svaz československých výtvarných umělců, Praha: 1952-1971.

⁶ Především v druhé polovině 60. let zaujme tón občasně kritiky a polemiky okolo prostředí sídlišť v časopise Výtvarná práce.

⁷ CHALUPECKÝ, J. Byt a filosofie. In: *Výtvarná práce*. 1964, roč. 12, č. 22-23.

⁸ TEIGE, K. *Nejmenší Byt*. Praha: Václav Petr, 1932.

⁹ HONZÍK, K. *Tvorba Životního Slohu*. Praha: Václav Petr, 1946.

¹⁰ GOČÁR, J. *Od Pyramid k panelům*. Praha: Československý spisovatel, 1959.

jednotného slohu: "Vědomá kultivace životních způsobů a životního prostředí vede k životnímu slohu. Z toho vyplývá že životní sloh není totožný s životními způsoby. Představuje jejich vyšší organizaci, s vědomým zaměřením na formu."¹¹ Ve svých publikacích vyvíjel se od racionálních názorů radikálního funkcionalisty až k ke komplexnějším úvahám o urbanismu a obecným názorům 60. let na architekturu jako na součást komplexní tvorby životního prostředí. Nebo k vlastní kritice funkcionalistické doktríny formy následující funkci: Schledává, že když funkcionalismus dvacátých let předpokládal psychiku uspokojit formou, která vyjadřuje a následuje funkci, paradoxně nepočítal s univerzálností, hromadností a opakováním. a nastiňuje otázku samotné funkce formy.¹² Honzík také již ve 30. letech rozvíjí teoretickou činnost v oblasti návrhů obytných okrsků a kolektivních domů, které byly možným vzorem budoucí socialistické výstavby.

Z oblasti formování teorie architektury a urbanismu byl výraznou osobností Jiří Hrůza. V době výstavby sídliště Novodvorská zástupce hlavního architekta Prahy, který napsal několik knih o urbanizaci krajiny a vývoji městského osídlení, v nich se věnuje i problematice tehdejších sídlišť, jejich charakteristice, a současně hledá možná budoucí východiska. Sestavil vlastní urbanistický slovník¹³ a psal kritické články do časopisů. Jeho díla se vyznačují dobrým přehledem o světové literatuře a současné tvorbě, resp. tvorbě architektů a urbanistů teoretiků 20. stol. Práce ze šedesátých let, například kniha Hledání soudobého města¹⁴, již také jistým střídým a téměř apolitickým nadhledem v tónu vlastního textu.

Pracemi o dalším zdokonalování prvkové výroby a zprůmyslnění stavebnictví zabýval se Karel Janů, člen předválečné skupiny PAS¹⁵, nebo jeho kolega Jiří Voženílek. Souhrn několikaleté teoretické a praktické práce od založení Studijního a typizačního ústavu představuje mnohosvazkový Typizační sborník z roku 1952. V tomto sborníku jsou zaneseny teoretické otázky a zásady pro funkční a objemová řešení staveb hromadné výstavby a typizační zásady pro konstrukce, vybavení staveb a technické zařízení. Pro ně byly zpracovány a vydány také katalogy. Méně zpracované

¹¹ (Honzík, 1965, s. 9)

¹² (HONZÍK, K. Je funkcionalismus mrtev nebo žije? In: *Architektura ČSR*. 1964, roč. 10, s. 98-102)

¹³ HRŮZA, J. *Slovník soudobého urbanismu*. Praha: Orbis, 1962.

¹⁴ HRŮZA, J. *Hledání soudobého města*. Praha: Obelisk, 1973.

¹⁵ Pokroková architektonická pracovní skupina, levicově založená architektonické uskupení, aktivní od 30.let, jejímiž členy byli Karel Janů, Jiří Šturka a Jiří Voženílek.

inženýrské práce pak byly vydány také v 52. roce v přehledu inženýrských typizačních prací. Z těchto dvou prací se stal základ pro aplikaci typizace v československu. A prvotním záměrem pro praxi zde byla prefabrikace, jmenovitě betonových dílců.¹⁶

V průběhu šedesátých let byly přepracovávány do té doby nejednotné směrnice celkového urbanismu, a v roce 1966 vydány jako Pravidla¹⁷, respektive politickohospodářské a technické zásady pro obsah vypracování směrných územních plánů. Doplnila tak stavebně směrný základ práce architektů v podobě typizačních sborníků. Používání pravidel v praxi nemělo být mechanické, měla se aplikovat tvůrčím způsobem, platila do roku 1970. Jsou rozdělena na informativní část povahy doporučení a část směrnou, s předpokladem zdůvodnění odchylky. Vedle postupné typizace jednotlivých prvků a konstrukčních schémat bylo také jako typové zpracováno občanské vybavení zhruba do rozsahu okrsku. Dále montované konstrukce z železobetonu, především pro průmyslové stavby, a jednotlivé prvky pro dokončovací práce staveb. Směrné i informativní příručky pro projekční činnost, stavební praxi, plánování, a urbanistické zásady rozpracovával Výzkumný ústav výstavby a architektury Brno, kde pod několika tituly je jmenován urbanista Jaromír Štván.

V šedesátých letech se také se všeobecnou diskusí nad moderní architekturou objevují knihy sumarizující její výsledky. A to jak poválečné tak předválečné. Předválečná architektonická avantgarda je již do značné míry rehabilitována a současná tvorba se hlásí k jejímu odkazu. Knihy zpracovávající v té době historii architektury 20. století jsou tedy psány ve zmíněném smyslu continuity. O české architektuře jsou to především tituly *Architekti Praze*¹⁸, o historii a práci Pražského projektového ústavu, šíře uvedená historií výstavby a plánování města Prahy, s cenným seznamem dobových projektů, a dodnes hodnotná, fotograficky bohatá, *Architektura*¹⁹ Pecharova.

S celkovým zlepšením možností obecně a rostoucím zájmem o zahraniční architektonické dění se v šedesátých letech objevují i překlady západních autorů. Takovouto současnou literaturu a asi nejprogresivnější architektonické vize zprostředkovává překlad knihy *Kde Budeme žít zítra?*²⁰ od francouzského historika umění Michela Ragona, který probírá širokou škálu tehdejší zahraniční vizionářské

¹⁶ (STROCH, K. Dvacet let typizace ve výstavbě. In: *Architektura ČSR*. 1969, roč. 15, s. 172)

¹⁷ ŠTVÁN, J. *Pravidla plánování a stavby sídlišť*. Brno: VÚVA, 1966.

¹⁸ NOVÝ, O. *Architekti Praze*. Praha: Pražský projektový ústav, 1971.

¹⁹ PECHAR, J. *Československá architektura*. Praha: Státní tiskárna, 1979.

²⁰ RAGON, M. *Kde budeme žít zítra*. Praha: Mladá Fronta, 1967.

architektury, od myšlenek Corbusierových, až po Metabolisty²¹ a B. Fullera²². V oblasti praktické literatury zde v šedesátých letech vychází například překlad publikace na téma barevnosti v architektuře²³, s obsáhlou fotografickou přílohou zahraničních příkladů.

Velmi přínosným pramenným zdrojem práce jsou fondy Správního archivu městské části Prahy 4, kde se nalézá značné množství archiválií k sídlišti Novodvorská. Především projekční dokumentace a kopie průvodních a stavebních zpráv z PPÚ. Jednotlivé složky archivu jsou dnes řazeny podle aktuálních popisných čísel, domy s více čp. jsou tedy rozděleny do vícero složek, do kterých byl nepravděelně rozložen i původní materiál, zpracováváný pro celé objekty. Jiné důležité informace o interiéru sídliště a umělecké výzdobě pak vyplynuly z neseřazených složek „různá dokumentace“ nebo „drobná architektura“. V Archivním fondu AHMP jsou dostupné knihy se zprávami z jednání rady ÚV KSČ v Praze. V případě sídliště Novodvorská byl radě při schvalování předkládán také generální plán v celém znění, a později například návrh na zahuštění sídliště. Cenným přínosem byl osobní rozhovor s hlavními architekty Sídlíště Novodvorská Alešem Bořkovicem a Vladimírem Ježkem. Architekt Bořkovec mi poskytl několik fotografií Z. Voženílka²⁴ a původní plán situace výstavby – generel sídliště.

Samu novostavbu Novodvorské podrobněji i když víceméně technicky rozebírají pouze dvě brožury²⁵ z kraje 70. let, vydané Ministerstvem výstavby a techniky, respektive Výstavbou sídlišť, a letmo jej pochválí jeden fejetonový článek v časopisu *Architekt*²⁶. Znamější nebo alespoň více reflektováni jsou v soudobém tisku: osoby výtvarníků spolupracujících na její výzdobě, kterých si všímá například i výborná kunsthistorička Ludmila Vachtová.²⁷

²¹ Japonská architektonická skupina aktivní v 60. letech, řešila především problém obytných buňek a jejich vztah a vazbu v prostoru. Mezi jejími členy byl například Kenzo Tange, Kisho Kurokawa.

²² Buckminster Fuller, americký vědec a architekt, realizátor myšlenky obytné kupole, autor pavilonu EXPO USA v Montrealu 1967v tomto duchu.

²³ GATZ, K.; ACHTERBERG G. *Barevnost v architektuře*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1967.

²⁴ Fotograf Pražského projektového útavu.; Viz: *Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců*. 20. díl, VIL-VZ. Ostrava: Výtvarné centrum, 2009, s. 252.

²⁵ ZAHRÁDKA, J. *Novodvorská - sídliště hlavního města Prahy*. Praha: ministerstvo výstavby a techniky, 1970.; *Novodvorská*, Praha: Vystavba hl.m.P. - výstavba sídlišť, 1972.

²⁶ KRÍSE, J. O jednom pražském sídlišti. *Československý architekt*. 1967, roč 13, č. 8, s. 4.

²⁷ VACHTOVÁ, L. Na okraji. *Výtvarné umění*. 1966, roč. 16, č. 6-7, s. 346-53.

Výsledky zájmu současného bádání jsou zastoupeny především pracemi sumarizujícího charakteru, jakou je například kniha *Architektura 60. let*²⁸, s teoretickým úvodem a rozsáhlým fotografickým doprovodem, nebo sborníky²⁹, kde se pak jejich jednotliví přízpěvatelé případně zabývají určitou problematikou hlouběji. Pro českou architekturu druhé poloviny 20. století, včetně hromadné výstavby, je možné jmenovat například Rostislava Šváchu.

1. Historický kontext

Základní charakteristiky našeho tématu zdají se být ve značné shodě s hlavními body zájmu moderní architektury 20. století, tak jak je postupně definovali její autoři a teoretici před druhou světovou válkou. K jejich nejdůslednější realizaci u nás dochází až během let poválečných, a v letech 60. V rámci socialistického vládního zřízení a hospodářství, které teprve umožnilo jejich uskutečnění ve významném rozsahu a s nejrealnější možností dostat popřípadě původních idejí.

Počátky české sociálně a politicky orientované architektonické moderny spadají až do let dvacátých. Od začátku třicátých let pak Karel Teige a další levicově smýšlející teoretici a architekti sestavují programy, jenž stanovují v rámci funkcionalistické architektury objektem zájmu především řešení bytové otázky, možnosti zprůmyslnění stavebnictví a doslova zvědečnění architektury a jejích postupů, spolu s celkovým plánování výstavby, v inspiraci sovětskými konstruktivisty, jejichž progresivní teoretická činnost byla umocněna i množstvím dotažených realizací. Vznikají skupiny Svazu Socialistických Architektů nebo skupina PAS, kde jsou tyto podněty rozvíjeny. I když návrhy realizací hromadné výstavby bytů a kolektivních domů, které se staly jakýmsi symbolem nového bydlení, zůstávají v té době z hlavní části v teoretické rovině, přichází i u nás některé dílčí realizace.³⁰ Za příklad racionální výstavby třicátých let může sloužit Zlín, příkladem sociálního bydlení domy s minimálními byty, pro něž byly vypisovány soutěže městskými samosprávami především v Praze a Brně. Architektura

²⁸ ŠEVČÍK, O.; BENEŠ O. *Architektura 60. let*. Praha: Grada Publishing, 2009.

²⁹ ŠVÁCHA, R. *Architektura 1958-1970*, In: *Dějiny českého výtvarného umění (VI/1)*. Praha: Academia, 2007, s. 38 - 56.

³⁰ Více viz: ŠLAPETA, V. *Architektura třicátých let v čechách, na Moravě a Slezku*. In: *Dějiny českého výtvarného umění 1890/1930 (IV/2)*. Praha: Academia, 1998, s. 389-412.

těchto budov domů s minimálními byty od Karla Libry na Pankráci³¹, Josefa Poláška v Brně³², nebo příkladné obytné domy v Dejvicích Richarda Podzemného³³, zjevně hmotami svých bloků předznamenávají, i poznamenávají, další vývoj. V době vzniku zůstaly však všechny architektonickými unikáty³⁴, navzdory svému charakteru a ambicím, a rozsáhlejší práce zkončily na papíře. Mimo jiné i první komplexní plán na obytný okrsek, složený z kolektivních domů pro 15000 obyvatel a občanské vybavenosti - tzv. L-projek, předložený Janem Gillarem a dalšími autory právě v jedné ze soutěží pro pražskou bytovou výstavbu.³⁵

V poválečném Československu panovalo oproti konci let třicátých změněné politické ovzduší i podmínky, ukotvované Košickým a poúnorovými vládními programy. Nové možnosti se rýsovali také architektům. Zmiňované zprůmyslnění stavebnictví, řešení bytové otázky, později i krajinný urbanismus, staly se státními plány. Schodovaly se tak s cíli předválečné architektonické avantgardy. I sami architekti však, svými aktivním postoji, důrazně se ve věci angažovali. Svědčí o tom i vznik komise pro architekturu při KSČ již v květnu 1945³⁶, která definuje programy nové výstavby a organizační spojení architektů s deklarovaným účelem napomáhat při plnění aktuálních oficiálních potřeb ve spolupráci s politickou správou. Architektura navázala prostřednictvím osobností předválečné scény do značné míry na přerušenu tradici. Funkcionalisté, jejichž přesvědčení a cíle se slučovali s novými potřebami výstavby a mladší levicově smýšlející architekti generace 30. let záhy začínají využívat faktických příležitosti pro realizace svých prvorepublikových plánů a projektů. Příkladem mohou být kolektivní domy ve Zlíně a Litvínově, nebo první urbanistické celky sídlišť, blízkí se pozdějším spádovitým strukturám, jakým je sídliště Bělský Les u Ostravy.³⁷

V tehdejším tisku, odborné literatuře a na sjezdech jsou rozváděny možné způsoby typizace a dalšího zvědečtění a organizace hospodaření a výstavby, kteréžto byly záhy po únoru 1948 znárodněny a architekti a projektanti byli postupně začleněni do téhož

³¹ (Nový, 1971, nestránkováno)

³² (KUDĚLKA, Z. V. Architektura třicátých let v čechách, na Moravě a Slezku. In: *Dějiny českého výtvarného umění 1890/1930 (IV/2)*. Praha: Academia, 1998, s. 58)

³³ (Nový, 1971, nestránkováno)

³⁴ Což mohlo mít neblahý vliv na jejich pozdější idealizaci.; Srov.: HONZÍK, K. Formové otázky současné architektury. *Architektura ČSR*. 1964, roč. 10, s. 153.

³⁵ (ŠLAPETA, V. Architektura třicátých let v čechách, na Moravě a Slezku. In: *Dějiny českého výtvarného umění 1890/1930 (IV/2)*. Praha: Academia, 1998, s. 390)

³⁶ (Nový, 1971, nestránkováno, letopis událostí)

³⁷ Více viz: PECHAR, J. *Československá architektura*. Praha: Státní tiskárna, 1979, úvodní kapitoly.

roku nově vzniklé projektové instituce Stavoprojekt, nebo jeho dílčích ústavů. 1949 vzniká Typizační ústav, 1950 Pražský Projektový ústav. Ten se postupně zformoval ze Státního ústavu pro projektování Prahy a od roku 1950 se rozrůstá o zbylé architekty a projektanty doposud roztroušené ve vlastních ateliérech i někdejší pracovníky prvorepublikového regulačního úřadu. Ústav začal zpracovávat nový směrný územní plán, pro jehož zhotovení byl založen samostatný ateliér, který na něm pracoval deset let a schválen byl v roce 1964. Mezi nejvýznačnější osobnosti Ústavu patří, a zůstanou jimi i pro období 60. let, Bohumil Kříž, Bohumil Kozák, Ludvík Kysela nebo Richard Podzemný, tedy především osobnosti vycházející z prvorepublikové funkcionalistické školy.³⁸

"Hlavní směr dalšího vývoje architektury v Československu byl na sklonku čtyřicátých let určen základní směrnicí Komunistické strany Československa, která požadovala zprůměrnění stavebnictví a větší využití typizace jako předpokladů hromadné výstavby bytů a občanského vybavení."³⁹ Mnohé stavební podniky však byly v prvních poválečných letech poznamenány nutností apriori ekonomického hlediska, z důvodů velkého zatížení průmyslu a stavebnictví, které teprve cestu k industrializaci nastupovalo, což mnohdy přinášelo zplanělé aplikace původních funkcionalistických idejí, schematicky redefinovaných pro aktuálními potřeby a podmínky. A tak "Již s prvními realizacemi typových staveb a jejich souborů bylo zřejmé nebezpečí, které pro architekturu vyvstává tehdy, když nejsou technickoekonomické aspekty vyváženy potřebnou funkční a kulturní úrovní staveb, vznikajících na základě typů."⁴⁰

Krom přímých ideologických vlivů byly neuspokojivé výsledky prvních let také důvodem přechodného období socialistického realismu, respektive jeho snazšímu přijetí ze Sovětského svazu. "Historismus, který se prosadil v architektuře počátkem padesátých let, byl však důsledkem zjednodušeného pojetí ideovosti architektury a její vazby na tradice."⁴¹ Touha po uchopení a přisvojení si architektury je pochopitelná. V případě sorely bylo zřejmě chybně hledáno jen v rámci možností vyjádření se transparentními znaky historických a národních odkazů, s nutností vyhovět ideovému vyjádření věci. K. Honzík nazval tuto etapu „touhou po hotovém slohu“⁴² „který byl

³⁸ (Nový, 1971, nestránkováno)

³⁹ (*Tamtéž*, letopis událostí)

⁴⁰ (Pechar, 1979, s. 18)

⁴¹ (*Tamtéž*, s. 20)

⁴² (Honzík, 1964, s. 25)

poněkud na rychlo definován také pro české podmínky. Samotné hledání cest k lepšímu přijetí nové výstavby bylo ale velmi aktuální, jak se i posléze ukáže. Zatím však byli vyřazeni předváleční funkcionalisté a samotný funkcionalismus s celou avantgardou označen jako internacionalismus. Panuje sice celkové znejistění spojené s relativizací stávajících hodnot, avšak uznání nutnosti jakéhosi řádu v architektuře, respektive urbanismu, vede zpětně do jisté míry k odhalení jejich základních principů. Nejlépe je to patrné na nejrozsáhlejších projektech této doby, městech ostravska, a větších sídlištních celcích.

Éra sorely končí na základě odmítnutí v zemi svého původu, v Sovětském svazu, kde Chruščov na Všesvazové poradě v Moskvě na konci roku 1954 ve svém referátu staví se proti projektování formálních zbytečností, které jsou v kolizi s technickým pokrokem⁴³. Pobyť socialistického realismu, byť relativně krátký, spojený s upevněním politického zřízení však znamenal ve výsledku značné škody pro naši architekturu, její kontinuitu, ideje i mnohé její představitele. Postupná rehabilitace sice v celém kontextu přinesla i poměrně hlubokou revizi mnohých architektonických a uměleckých otázek, její charakter, a v tomto ohledu fakticky o mnoho delší trvání, však také znamenalo citelné odloučení od zahraničního dění.

1.1. Doba typizace

Konec 50. let tedy obrací zpět k racionálnějšímu pohledu na architekturu, ekonomické podstaty, s novým předpokladem diskuse o kvalitách a determinaci účelu a účelnosti dlouhodobě vynakládaných společných prostředků. Postupně se opatrně navrácí také k dědictví funkcionalismu a jeho myšlenek, v syntéze s hlavními tehdejšími cíli spočívajícími ve zprůmyslnění stavebnictví, prefabrikaci a přechodu k motovaným konstrukcím. Hlavní investiční prioritou zůstává hromadná výstavba bytů. Architekti také začínají vyrovnávat dosavadní vývoj ve světě, lépe řečeno pozvolna znovu se otevírat mezinárodnímu dění a kontaktům, což bylo apriori umožněno změnou politickou náladou celého východního bloku.

Ve výstavbě přichází první realizace panelových montovaných domů. Po v podstatě experimentální dvouletkové Solidaritě a prvních typech T 12 a 15 se přešlo k domům

⁴³ (Ševčík; Beneš, 2009, s. 27)

typu G ze Zlínského Ústavu pro zprůmyslnění stavebnictví. Například rozsáhlá fázovitá výstavba sídliště Pankrác – Zelená Liška, Antala Staška, nebo sídliště Červený vrch. Tento typ byl dále rozvíjen do technicky dokonalejší varianty G 57, použité například na pražských Petřinách.⁴⁴

Technologické i koncepční nedostatky a specifické komplikace nových bytových celků vedly nutně k dalšímu propracování teorie výstavby sídlišť i vlastních technologií. Značnou nevýhodou prvních typů byla nemožnost rozvíjet dispoziční řešení, což ústilo téměř nevyhnutelně v monotónnost sídlišťních celků. Dalším problémem byla dlouhá etapovitá výstavba jednotlivých sídlišť, ztrácejících tak původní koncept. Zde je dobrým příkladem sídliště Vršovice, na kterém se podílel i architekt Bořkovec, a které bylo dokončované G domy, ovšem započaté bylo již dle rozvrhu plánu Regulační komise za první republiky. Nebo sídliště Petřiny, kde došlo změnami plánu výstavby ke značným kvalitativním ztrátám.⁴⁵"Nesmíme přitom zakrývat, že mnohým zásahům a změnám bylo možno zabránit. Realizace myšlenek urbanistů a architektů se však často dostaly do situace kdy autor přestal poznávat své dílo, přestože odpovědnost před společností neztratil."⁴⁶

Nová řešení v tomto ohledu hledala experimentální výstavba z počátku let 60., která totiž měla uvést nové technologie T08B a T06B. Sem patří experimentální sídliště na pražské Invalidovně a v Bratislavě. Typové domy od roku 1963 opouští podélnou nosnou konstrukci a přešly na příčnou, čímž byly osvobozeny obvodové zdi, respektive umožněno funkční dělení svislých konstrukcí na nosné a tepelné a isolační.

Toto rozdělení vede k použití příčných nosných stěn, kdy v objektech navržených jako krabicové konstrukce jsou podporami stropních panelů příčné nosné stěny situované v místech bytových nebo mezibytových příček a vystužené vnitřními podélnými stěnami, které vedle nosné funkce zajišťují mezi byty funkci akustickou. Pro obvodovou stěnu, od nosné funkce oproštěnou, je možné použít lehčích isolačních materiálů. Při zachování primárně rozvíjených parametrů se tak podstatně snižuje váha stavby. Na tuto konstrukci je možné ze statického pohledu nahlížet jako na soustavu desek ve třech kolmých rovinách navzájem kloubově spojených. Později byla vybrána konstrukční schémata, která umožňují řešit objekty řadové a bodové pro různé hloubky

⁴⁴ (Nový, 1971, nestránkováno)

⁴⁵ Více viz: ŠMOLÍK, F. Bytová výstavba v Praze. In: *Architektura ČSR*. 1962, roč. 8, s. 427-440.

⁴⁶ (*Tamtéž*, s. 92)

a výšky. Sekční konstrukční schéma je sestava buněk, kterými je určena hloubka a výška sekcí a rozměrový přírůstek délky pro učitý technologický soubor.⁴⁷

Uvažovalo se, že nový typ „T“ si budou moci architekti sami dotvářet a doplňovat atypovými prvky vyráběnými v panelárnách zřízených na staveništi. Tato iniciativa, ve které se angažoval i V. Machonin, však bohužel nedošla naplnění.⁴⁸

S novou technologií T08B se již počítalo i pro třetí pětiletku, včetně jejích místních variant. Pražskou variantu vypracoval PPÚ, tým architekta Miroslava Vyšína, a její uplatnění přichází poprvé právě s vlnou výstavby Pražských sídlišť třetí pětiletky. Pražský projektový ústav měl v roce 1970 750 pracovníků, z toho 86 architektů a 121 inženýrů ve třinácti ateliérech a pracoval zhruba na třech čtvrtinách objemu pražské bytové výstavby. Třetí pětiletka vytkla cíl výstavby 40 000 bytů na území hlavního města Prahy. Tento plán měl kvantitou přesáhnout celý objem poválečné bytové výstavby v hlavním městě. I když se do hlavního města doposud investiční výstavba v takové míře nesoustředila a v Praze ani nebylo výhledově počítáno s výraznějším růstem počtu obyvatel přes jeden milion⁴⁹. Od plánů rozsáhlých asanací čtvrtí z 19. století, v nichž navíc značný podíl tvořily malometrážní byty, aktuálních ještě na začátku 60. let, (dokonce až 90% této zástavby) bylo také odstoupeno. Ambiciózní výstavba nových sídlišť a dostavba rozestavěných byla tak v největší míře naplánována ve formě samosprávných sídlišť celků⁵⁰ do oblasti širšího Pražského centra, kde měla navázat a stabilizovat roztroušenou výstavbu minulých let a dále v umístění nových kapacit ve vhodných lokalitách, vybraných prstencovitě po okrajích stávajícího města, v místech dosud nezastavěných. Plán nové výstavby byl náročnější také proto, že se pro něj ve značné míře počítalo se stavbou občanské vybavenosti, když dosavadní výstavba vykazovala především sídliště využívající vybavení stávajících městských čtvrtí a celkově spíše výstavbu integrálněji zapadající do městské struktury. V celostátním měřítku byl pak jedním z projektů dílčího naplňování ambice třetího 5. ti letého plánu pro vybudování 1 milionu bytů do roku 1970. Tato výstavba byla počítána v největší intenzitě právě pro Prahu a pro severní čechy do oblastí průmyslových aglomerací.⁵¹

⁴⁷ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Údolní čp. 97; obj. 2, konstrukční zásady a schématický plán objektů)

⁴⁸ (ŠVÁCHA, R. *Architektura 1958-1970*, In: *Dějiny českého výtvarného umění (VI/1)*. Praha: Academia, 2007, s. 47); Více k typizované výstavbě v Praze viz: (*Tamtéž*, s. 46-47).

⁴⁹ (Nový, 1971, nestránkováno)

⁵⁰ Kterážto myšlenka nedošla svého naplnění, s malými výjimkami, dodnes, a je tak jednou z nejcitelnějších slabín nových sídlištních struktur.

⁵¹ (ŠMOLÍK, F. *Bytová výstavba v Praze*. In: *Architektura ČSR*. 1962, roč. 8, s. 427)

2. Projekt sídliště Novodvorská

Sídliště Novodvorská je jedním z řady projektů zadaných Pražskému projektovému ústavu k vybudování nových obytných celků v okolí Prahy. Především v jejích jižním a jihovýchodním a v pozdějších fázích v severních obvodových pásech. Jejich projekce probíhá zhruba současně ca. od roku 1962. Z významnějších celků zahrnuje Novodvorskou a Krč, Pankrác I a II, Spořilov, Zahradní Město, Malešice, Hloubětín a Prosek. Současně v té době PPÚ ještě dokončuje některé starší projekty, započasté se starší technologií (např. Peřiny a Červený Vrch).⁵²

Jedná se o celky různých velikostí i urbanistických konceptů. Kapacita Proseka je naplánována na téměř 30 000 obyvatel a na výsledku se zdá, jakoby projektanti uzpůsobovali tomuto číslu rovnou i proporce jednotlivých budov a celkové parametry sídliště. Urbanistické koncepty jsou v této době zhruba rozděleny na dvě pojetí. Buďto klasické centrum, zvýrazněné většinou výškovými budovami a významem občanské vybavenosti. Příkladem může být právě experimentální sídliště nového typu „T“ - Invalidovna, s centrem položeným na zastávce metra, se samoobsluhou a ubytovnou. Druhým modelem je centrum – pěší ulice, probíhající sídlištěm a oživující jej. Aby mohla takto fungovat musí splňovat komunikační funkci a zároveň být doprovázena obslužnými službami. Tento projekt byl uplatněn na sídlišti Pankrác I - II a také na Proseku, kde se však kvůli zmiňovaným dimenzím architektonických hmot a prostorů jeho význam poněkud ztrácí. Sídliště Krč, které obsáhlo i některé nadokrskové služby absentované na nedaleké Novodvorské⁵³, od projektanta Poláka, staví se také blízko tomuto schématu, i když pěší spojnice mezi občanskou vybaveností je zde především funkční a celková skladba obytných domů je prioritně přizpůsobena položení ve svahovitém terénu. Přizpůsobení se terénu je samozřejmým urbanistickým činitelem i u dalších sídlišt.⁵⁴

Novodvorská znamená z dipolárního pohledu zmiňovaných teorií zajímavou osobitou syntézu projektantů, která se však ukazuje velmi funkční. S citem pro užité prvky, s absencí obvyklých schémat. Centrum je klasickým náměstím s řadou prvků „městotvorných“, bez vyšší zástavby (kromě budovy ubytovny), pěší komunikace

⁵² (ŠMOLÍK, F. Bytová výstavba v Praze. *Architektura ČSSR*. 1962, roč. 8, s. 427-440)

⁵³ Poliklinika a obchodní dům.

⁵⁴ (ŠMOLÍK, F. Bytová výstavba v Praze. *Architektura ČSSR*. 1962, roč. 8, s. 427-440)

sídliště jsou vyřešeny s předpokladem funkčního využití. Nejpříbuznějším ze sídlišť současně budovaného okruhu zdá se být sídliště Malešice projektanta Růžičky. A to jak svou dispozicí, tak použitím objektů. V Malešicích byla totiž montována škola ing. Pešty i bodové čtrnáctipodlažní domy ing. Klenu.⁵⁵

Pro území sídliště Novodvorská byl poprvé zpracován podrobný územní plán a systematický zastavovací plán v roce 1959. Radou hlavního města Prahy byl schválen 10. listopadu 1959. Na 38 hektarovém výměru počítal s řádkovou zástavbou pětipodlažními domy typu G57 s převážně dvoupokojovými byty. Výstavba sídliště byla zamýšlena od roku 1960 do roku 1964, ale byla posunuta. S přihlédnutím k vyhlášce o zvýšení bytového standartu z konce roku 1960 a jiným ukazatelům, především změně technologií a proměnám dalších makro ekonomických hledisek generální investor nechal vypracovat novou zastavovací studii. Ta se od původního plánu nakonec značně lišila a bylo třeba od něho zcela upustit.⁵⁶

Nové zadání z roku z roku 1962 bylo již v Pražském projektovém ústavu zpracováváno architekty Ježkem a Bořkovcem. Řeší území na výměru 65,7 hektaru, což znamená značné rozšíření oproti plánu původnímu.⁵⁷

Rozšíření výměru sídliště proběhlo především směrem jižním. Území sídliště leží v příznivé poloze, kde nebylo ohrožováno průmyslovými exhalacemi ani potencionálním rozšiřováním průmyslu. Na rovině vyvýšené terasy nad Braníkem, vhodné i pro použití těžké stavební technologie, resp. ostrohu širě vymezeném Kunratickým a Lhoteckým potokem, na pravém břehu Vltavy, v průměrné nadmořské výšce 270 m.n.m. V době schválení výstavby nacházelo se v nejjižnější části Prahy. Zabírala ho především pole a zahrádky roztroušené individuální zástavby chat a vil ze třicátých let, z nichž některé bylo nutné odstranit. Na tuto roztroušenou rodinnou zástavbu navazuje výměr plánu na západním okraji při ulicích Pobertově, Ludvíkově a U Nás, z jihozápadní strany pak výměr sídliště zhruba opisuje ulici Klánova. Na jižní hranici byla provizorní kolonie „Na Fořtovně“, která byla určena k demolici.⁵⁸ Dalé tímto směrem území přechází do pasu soukromých zahrad s řídkou individualní zástavbou obce Lhotka. Od návětrných stran je sídliště částečně ohraničeno a kryto lesem. Na severní straně stojí areál budov

⁵⁵ (ŠMOLÍK, F. Bytová výstavba v Praze. *Architektura ČSSR*. 1962, roč. 8, s. 427-440)

⁵⁶ (AHMP, Zápisy ze zasedání předsednictva, rady, pléna a zastupitelstva ÚNV, NVP a HMP (1945-1994), zápisy z jednání rady HMP z 1962, od s. 72)

⁵⁷ (*Tamtéž*)

⁵⁸ (Zahrádka, 1970, s. 4-6)

výzkumného ústavu spojové techniky VÚST z padesátých let, který musel být autory do projektu vkomponován.

Původní plán apriory nadsazoval intezitu zástavby, vyplňoval prostor výměru souvislým kobercem G domů bez přerušení, adekvátních veřejných prostor a míst pro občanskou vybavenost, jak poznamenal v rozhovoru Aleš Bořkovec, rezignoval na jakoukoliv kompozici a využíval jej na úrovni konce padesátých let čistě technologickým způsobem.⁵⁹ Technologie však zastarala a změnily se i požadavky na prostředí sídlišť, jejichž budování začalo být chápáno širě, jako součást výstavby životního prostředí člověka.

Záměr rozvolnění objektů a možnost urbanistického využití výměru pro vytvoření veřejných prostor sídliště však vyžadovalo značné zvýšení podlažnosti obytných objektů, neboť investorský zájem na ubytovací kapacitu sídliště se v podstatě nezměnil a zůstal zachován z původního plánu. Spolu s vědomím uvolnění prostorů a redefinice výškové hladiny stala se pro projektanty novým problémem celková organizace hmot sídliště, včetně práce se siluetou, zvláště pak při přetrvávající podmínce vytvořit zřetelnou organizaci celku. Podlažnost nakonec stoupla na 9,15 patra a Novodvorská získala na ostrohu nad Braníkem předpoklad stát se novou dominantou jižní části Pražského panoramatu. S touto průměrnou výškou byla nejvyšší z okruhu tehdy projektovaných Pražských sídlišť. Nová technologie předpokládaná pro sídliště sice nabízela slušnou variabilitu výškové diferenciacie budov, klíčová však byla práce projektantů s panoramatem a zpětnými pohledy a rozhodnutí o umístění řad čtrnáctipodlažních věžových domů do exponovaných okrajů v obou směrech dálkových výhledu od centra - Pankráce a od jihu. Ty pomáhají členit siluety a celkově vysoká zástavba ve výsledku nepůsobí dojmem bariéry a naopak se snaží sídliště navázat ze vzálených pohledů k městu. Architekti se tak vyvarovali jedné z chyb starších sídlišť. Za normálních okolností by například souvislým osmipodlažním zastavěním, obvykle z ekonomických důvodů preferovaným, vznikla v siluetě neúnosně vysoká a především souvislá hradba, viz zmíněné Petřiny, později například Jihozápadní Město, a obvyklé zvyšování k centru by vytvářelo jen nevýrazné výškové rozdíly, kde by základní hladina přetínala objekty ve zcela nevhodném poměru.⁶⁰

⁵⁹ (BOŘKOVEC, A.; JEŽEK, V. Interview., 4. duben 2011, 15:00)

⁶⁰ (Zahrádka, 1970, s. 6-7)

Výsledná skladba stavebních celků a hmot sídliště tak dobře koresponduje s krajinným útvarem a jeho vymezením, současně na relativní rovině zůstává ve svých interiérech jasná a přehledná. Přitom se v jejich konceptu neuchyluje jednoznačně ani k jednomu ze dvou směrů tehdejší sídlištní projekce, totiž centru vyznačenému výškovými budovami, nebo centru – pěší zóně, ulici (Krč, Pankrác).

Počet bytů však byl nakonec přecijen snížen, o 100, a plánovaný počet obyvatel tím klesl asi o 10%, na 12000. Téměř polovinu bytů však nyní měly tvořit byty 4.kategorie. Od začátku bylo navíc počítáno se stavbou ubytovny.⁶¹ Občanské vybavení bylo navrhováno dle *Ekonomie řešení územních plánů* od ing. Lunga⁶², v širší souvislosti generálního řešení plánované oblasti. V sídlišti Novodvorská bylo plánováno i kulturní centrum nadokrskového významu s knihovnou a kinem, naopak obchodní dům nadokrskového charakteru, poliklinika a střední škola obsluhující i žáky z Novodvorské měly být jako spádové pro její obyvatele postaveny v nedalekém, současně stavěném, sídlišti Krč.⁶³

Architekti rodělelili území sídliště na dvě obytné zóny, větší jižní a menší severní. Mezi těmito probíhá nejdůležitější komunikace Novodvorská. Ta je zčásti vedena na ochranném náběhu, avšak má vyznění reprezentativní třídy, což podporují i dlouhé osmipatrové domy po obou jejích stranách, kterým charakter takto utvářeného prostoru, spočívající zřejmě především ve vhodných velikostních a proporcionálních poměrech, propůjčuje do jisté míry městské tvarosloví.

I když sídliště jako celek svou velikostí odpovídá zhruba dvěma okrskům⁶⁴, severní část nebyla projektanty uznána dostatečných rozměrů pro samostatný okrsek a vybudování vlastního centra. Z toho důvodu mohla být pojata jako vyloženě klidová obytná zóna. Většina vybavenosti je soustředěna v jižní části sídliště, kde jsou situována dvě centra. Hlavní centrum v atriových budovách s pergolami, s vybavením nadokrskového významu - kinem, kulturním domem a společenským sálem, restaurací a vinárnou, spořitelnou, poštou, velkoprodejnou potravin a dalšími službami a prostornou

⁶¹ (AHMP, Zápisy ze zasedání předsednictva, rady, pléna a zastupitelstva ÚNV, NVP a HMP (1945-1994), zápisy z jednání rady HMP z 1962, od s. 72)

⁶² LUNGA, J. *Ekonomie řešení územních plánů sídlišť. Pokyny pro zpracování ekonomické části a hodnocení ekonomie řešení územních plánů*. Brno: VÚVA, 1960.

⁶³ (AHMP, Zápisy ze zasedání předsednictva, rady, pléna a zastupitelstva ÚNV, NVP a HMP (1945-1994), zápisy z jednání rady HMP z 1962, od s. 137)

⁶⁴ Dílčí urbanistická jednotka spjatá v teorii centrálního spádového plánování se stupňovitostí občanské vybavenosti. Více viz: ŠTVÁN, J. *Pravidla plánování a stavby sídlišť*. Brno: VÚVA, 1966.

plochou náměstí v blízkosti internátu, situované v geometrickém středu sídliště navazuje částečně i okolní zástavbu obytnou. Na severní straně sousedí s hlavní ulicí. Sem bylo počítáno i se spádem obyvatel severní části sídliště, a to bezpečným přímým přístupem podchodem, který také řeší pěší spojení dětí ke školám. Na rozdíl od spíše reprezentativního vyznění Novodvorské třídy působí prostory center, především centra hlavního, na první pohled lidskými měřítky, s možností uskutečnění reálného městského provozu. Toho je dosaženo vyjímečným citem architektů pro modelaci prostorů na různých významových úrovních, včetně domyšlení jejich funkčních souvislostí a vztahů, spolu s relativním, opět však důsledně využitým, bohatstvím tvaroslovným i prostorovým, v architektuře sídlišť cenným zvláště s přihlédnutím k tehdejšími investičním prioritám. Druhé, vedlejší centrum je situováno po ose sídliště na jeho západním okraji. Zde bylo naplánováno lokálnější restaurační zařízení s terasou, prodejna a "osvětová beseda pro 6000 obyvatel"⁶⁵. Vytvoření dvou center přispělo k oživení vnitřních prostor sídliště udáním smyslu na síti jeho vnitřních pěších komunikací v živém provozu, zlepšilo dostupnost vybavenosti a zlepšilo i atraktivnost samotných center. Dobře se také podařilo obě centra navázat na dopravní spojení, sočasně s tím, že jejich veřejné prostory zůstávaly dopravou víceméně nerušený a u hlavního centra dokonce odděleny snížením úrovně oproti komunikaci Novodvorské.

V sídlišti jsou umístěny dvě základní devítileté školy, nedaleko od sebe, zařízení školek a jeslí je rozmístěno rovnoměrně po celém území sídliště za účelem co nejkratší docházkové vzdálenosti a nejlepší dostupnosti. Celkem jsou zde tři školy mateřské školy a dvojce jesle.

Nová vypracování byla v ustálené podobě poprvé předložena radě Národního Výboru hlavního města Prahy 6. května 1962 hlavním architektem Voženílkem jako předběžný návrh podrobného územního plánu. Obsahovala rozsah a situaci území, projekt urbanismu, seznam občanského a technického vybavení sídliště a ekonomická srovnání.⁶⁶ Tento předběžný plán byl radou také schválen, vyjma dílčího požadavku na zhospodárnění a na zvětšení ploch občanského vybavení, bez významnějších výtek. Pražský projektový ústav jej tedy mohl rozpracovat do podrobného územního plánu, který posléze hlavní architekt Prahy ing. Voženílek projednal s orgány státní správy a

⁶⁵ (AHMP, Zápisy ze zasedání předsednictva, rady, pléna a zastupitelstva ÚNV, NVP a HMP (1945-1994), zápisy z jednání rady HMP z 1962, od s. 72)

⁶⁶ (*Tamtéž*, od s. 13)

rada NVP mohla na podzim roku 1962 schválit investiční úkol. V rámci této nové projektové dokumentace byla výška budov upravena na sudé počty poschodí, neboť nové typové podklady již obsahují jen sudé výšky domů a bylo též odsouhlaseno použití nové technologie panelů T-08B, s níž se pro novou vlnu výstavby Pražských sídlišť počítalo, přičemž pro zamýšlené deskové domy dvanáctipodlažní a věžové čtrnáctipodlažní nebyl dosud vypracován typový podklad. Oproti předběžnému návrhu ještě došlo k mírné úpravě počtu bytů a zvýšení hustoty zalidnění v prostoru sídliště, ve spojení s rozšířením občanské vybavenosti. Okrsková hustota obyvatel ve výsledku značně (téměř o 100 na ha) překročila platné předběžné ukazatele VÚVA, a to i v kategorii takto vysoké průměrné zástavby. Závěr zprávy o schválení plánu však projekt chválí a pouze jaksí směrně doporučuje v co možná největší míře zachovat stávající zeleň.⁶⁷

Součástí podrobného územního plánu výstavby bylo rozpracování pro realizaci v etapách a tento záměr byl pak také při samotné realizaci investičního záměru generálním investorem hlavního města od počátku sledován. Etapovitost investičních plánů byla jedním z výchozích předpokladů, zakotvená v jejich metodických zásadách. Celá výstavba byla tedy rozplánována celkem na 9 etap⁶⁸, z nichž jen některé byly stavební, a ve výsledku se také s tímto plánem dost hýbalo, jednotlivé etapy se překrývaly a jejich obsah se přesouval. Výstavba jednotlivých objektů, včetně bytových, začla ve třetí etapě. První byty (470) měly být odevzdány v roce 1964. jednotlivé další etapy jsou zároveň lokalizovány na výměře budoucího sídliště.⁶⁹ Zde je hrubý nástin stavebního dění v etapách:

1. etapa výstavby obsahovala projekty pro demolice a kácení a přesazování některých stromů, podle slov architekta Bořkovce to však bylo minimum⁷⁰, dále hrubé terénní úpravy, sejmutí orné půdy, vybudování balené centrály, topných kanálů a plynovodu v severní části sídliště, základní komunikační schéma, provizorní opatření vody a rozvodů pro stavbu.⁷¹

⁶⁷ (AHMP, Zápisy ze zasedání předsednictva, rady, pléna a zastupitelstva ÚNV, NVP a HMP (1945-1994), zápisy z jednání rady HMP z 1962, od s. 137)

⁶⁸ Viz příloha: Obr. č. 1.

⁶⁹ (AHMP, Zápisy ze zasedání předsednictva, rady, pléna a zastupitelstva ÚNV, NVP a HMP (1945-1994), zápisy z jednání rady HMP z 1962, od s. 72)

⁷⁰ (BOŘKOVEC, A.; JEŽEK, V. Interview., 4. duben 2011, 15:00)

⁷¹ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Různá dokumentace, opis schvalovacího protokolu)

2. etapa zahrnuje především plošný rozvoz hmot a přesuny zeminy.⁷²
3. etapa obsáhla rozvoz zbylé zeminy z výkopů, komunikace, inženýrské sítě, které byly i nadále průběžně dokončovány v dalších fázích, a počátek výstavby bytových objektů. Od této byly další jednotlivé etapy lokalizovány po výměru sídliště.⁷³
4. etapa - bytové objekty T08B částečně v jižní a jihovýchodní části sídliště.⁷⁴
5. etapa leží částečně na severovýchodním okraji území sídliště a je v ní umístěno pět věžových domů. Severní hranici tvoří přechod do volné přírody. Na jihu sousedí s prostorem 3. etapy. Terén je po úpravách téměř rovinný, ohraničený patou svahu vzniklým po provádění hrubých terénních úprav.⁷⁵
6. etapa obsahovala zbylé věžové objekty č. 18-21 a 1. Tyto byly nakonec stavěny technologií T06B, což byla změna oproti původnímu plánu.⁷⁶
7. etapa kryje se dle plánu časově s 6. etapou výstavby věžových domů.⁷⁷ Její těžiště však leží v práci na objektech center č. 105, 110, 111 a obj. 102, realizovaných již od 4. etapy, a v charakteristickém obloukovitém pásu sedmi dvanáctipodlažních domů (původně zřejmě plánovaným také již do 4. etapy). Současně probíhají další dokončovací práce po celé ploše sídliště. Dodatečně pak etapa zahrnuje i terénní a sadové úpravy a drobnou architekturu.
8. Závěrečná etapa spočívá v celkovém dokončení hlavního centra výstavbou kulturního domu s kinem.⁷⁸

Použitím jiné technologie u věžových domů 6. etapy zmenšila se i celková kvalitativní skladba bytů v sídlišti a nebylo možné dostat původně předpokládanému plánu, že přes 70% bytů bude více než dvoupokojových. Jinak se věžové domy schodují se situací a architekturou věžových domů v severním okrsku, č. 32-36.⁷⁹

⁷² (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Různá dokumentace, opis schvalovacího protokolu)

⁷³ (*tamtéž*)

⁷⁴ (Zahrádka, 1970, s. 8)

⁷⁵ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Novodvorská - Terénní úpravy, Průvodní zpráva sadové úpravy z 1965)

⁷⁶ (*Tamtéž*, fol. Různá dokumentace, Zápis z jednání o technologii výstavby S.N. 7. etapa z 1964)

⁷⁷ (Zahrádka, 1970, s. 8)

⁷⁸ (*Tamtéž*)

⁷⁹ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Novodvorská - Terénní úpravy, Průvodní zpráva sadové úpravy z 1965)

Změnou oproti původnímu plánu bylo brzké rozhodnutí nerealizovat osvětovou besedu, která tak vypadává z projekční činnosti, dvoupatrovou budovu v blízkosti vedlejšího centra, zamýšlenou původně v náročnějším architektonickém pojetí, zřejmě s prvky obdobnými jako u budov samotných center. Náhradou bylo řešení objektu 102 změněno na montovaný skelet dle nových typů s pláštěm z parapetních porobetonových panelů a porobetonových tvárnic s vyzdívkami kvůli větší funkční variabilitě budovy, určené pro prodejnu lahůdek kadeřnictvím. Zbylý prostor se využil pro kryté garáže. Objekt byl snížen oproti plánu jen na jedno patro, ale jeho délka byla zachována kvůli urbanistickému dotvoření prostoru.⁸⁰

Na sídlišti byly použity převážně typové a opakované objekty panelové technologie. Bytové objekty, celkem 34. Čtyř, osmi, dvanácti a čtrnáctipodlažní ze sekcí nové technologie T08B a pět bodových domů technologie T06B. Vzory jednotlivých objektů byly s dílčími úpravami opakovány na více místech v Praze. Dvě školy byly nakonec obě opakováním projektu tzv. typ Pešta, školky a jesle jsou technologiemi montovaných skeletů STÚ s porobetonovým pláštěm, jejichž technologie byla uvedena do praxe až v době výstavby sídliště. Jako atypové byly provedeny budovy obou společenských center, které byly postaveny jako monolitické klasickou technologií, a některé drobné vybavení sídliště, které bylo takto realizovat ekonomičtější.⁸¹

Bytová výstavba a občanská vybavenost sídliště byla hrazena z prostředků pro komplexní bytovou výstavbu. Hlavním dodavatelem sídliště byl n.p. Montované stavby Praha⁸²

2.1. Architektura sídliště

2.1.1 Architekti

Projektanty a architektky sídliště jsou Aleš Bořkovec a Vladimír Ježek. V době zadání projektu k vypracování ateliérům Pražskému projektovému ústavu byli relativně mladí a když na ně padla volba jako na hlavní projektanty, podle jejich vlastních slov neměli asi zrovna v PPÚ co na práci, tak jim byl ten úkol přidělen. Byla to jejich největší dosavadní realizace.

⁸⁰ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Údolní čp. 102; obj. 1)

⁸¹ (Zahrádka, 1970, s. 8)

⁸² (Novodvorská, Praha: Vystavba hl.m.P. - výstavba sídlišť, 1972, nestránkováno)

Aleš Bořkovec se narodil v roce 1923. Studoval na Vysoké škole architektury a pozemního stavitelství v Praze. 1947-1951 asistent VŠAP při ČVUT Praha, z kádrových důvodů skončil. V roce 1951 se stal projektantem Pražského projektového ústavu, kde zůstal až do roku 1989. Mezi jeho významnější projekty před prací na sídlišti Novodvorská patří škola na Sídlišti Rybníčky (1958) a spoluúčast na dostavbě sídliště Vršovice, budovaném ještě plně v duchu 50. let, z části navazujícím na městskou zástavbu a pracujícím s klasickou schematickou uliční sítí a domy typu G. Povědomí o kladech a záporech z této zkušenosti zdá se pak architekt Bořkovec mohl využít i při projektování Novodvorské. Později pracoval například na občanském vybavení v sídlišti Kobylisy - Severka (1967–1968), územní projekt Břevnov - jih (1985). Také na Jižním městě, na centrálním souboru Háje (1969-1976), asi nejvíce diskutabilním, který však nebyl realizován podle původních architektonických návrhů a také A. Bořkovec ho ve své tvorbě klade níž než například právě Novodvorskou.⁸³

Vladimír Ježek se narodil v roce 1925, chodil stejně jako A. Bořkovec na VŠAP a později se znovu setkali v kancelářích PPÚ, u profesora Kozáka. V. Ježek se věnoval především technickému a územnímu plánování a v jeho životopise zůstává sídliště Novodvorská nejvýznamější realizací. Ve společném rozhovoru, ze kterého se o něm asi bylo možno dozvědět nejvíce, řekl například, že není přítelem Howarda⁸⁴, malebného projektování a schválností - v architektuře - je potřeba se ptát po důvodu, a také kvantitativního pojmu bytová jednotka. Naopak se, z pozice projektanta sídliště, vyslovil pro město, respektive městotvorné hodnoty jako je fungující centrum.⁸⁵ Naši architekti jistě nepatří mezi ty, kteří by litovali, že Praha neprošla asanací čtvrtí z 19. století a panelovou přestavbou. Oba totiž, kromě tehdy módní Tapioly⁸⁶ nebo již téměř klasického Le Corbusiera, kterého především obdivuje Bořkovec, znali i dílo Jane Jacobsová⁸⁷. A jejich cit pro městotvorné prvky a především jejich vytváření v

⁸³ (Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců. 1. díl, A-Č. Ostrava: Výtvarné centrum, 1997, s. 198)

⁸⁴ Howard Ebenezer (1850-1928), autor teorie a urbanistického konceptu zahradního města, oblíbeného a rozvíjeného, později až do kritických rozměrů, především v Anglii a USA.

⁸⁵ (BOŘKOVEC, A.; JEŽEK, V. Interview., 4. duben 2011, 15:00)

⁸⁶ Finské sídliště nedaleko Helsinek, stavěné od roku 1953. Rozvolněný urbanismus moderního sídliště byl vystavěn jako lesní město, zachováváje původní zeleň v maximálním rozsahu.

⁸⁷ Jacobsová Jane (1933-2006), manželka architekta R. H. Jacobse, redaktorka a kritička funkcionalismu a objektivizace architektury a urbanismu, autorka vlivné knihy Smrt a život amerických velkoměst, 1961, argumentující proti tendenčnímu opouštění tradičních městotvorných hodnot na příkladech z New Yorku.

podmínkách a s možnostmi hromadné výstavby se na Novodvorské projeví i přes její limitující směrná doporučení a pravidla. Aby něco prosadil, bylo jen na architektovi, potvrdil Ježek. Betonová estetika našim architektům přijde dobrá dodnes, tehdejší typ T08B uznali za relativně použitelný, zvláště v porovnání k typům předchozím.⁸⁸

2.1.1.1. Objekty

Pro architektury bylo předpokladem řešení obytných komplexů vycházet z typových podkladů. Tento přístup byl závazný pro obytné domy, pro něž byly od roku 1963 určeny nové stavební prvky T08B a T06B. Z těchto prvků byly následně vytvořeny podklady opakovatelných sekcí pro sestavování jednotlivých domů a následně bylo směřováno i k vytvoření základní modelové řady opakovatelných domů s úplnými typovými podklady, aplikovatelnými jako celý projekt, s případnou dílčí úpravou. Také pro budovy občanského vybavení bylo předpokladem typové řešení až do rozsahu okrskového a architekti i zde museli přijít se zdůvodnění odchylek nebo eventuelním řešením klasickými metodami. To bylo přípustné v podstatě jen v případě budov na exponovaných, reprezentativních, místech, případně za předpokladu, že by to byla ekonomicky nejvýhodnější metoda. To je příklad průčelí trafostanic a spínacích stanic, která tak mohla být zpracována v jednotlivém pojetí.⁸⁹

Architektům tak zůstaly k volnější tvůrčí práci, kromě možnosti zpracování vlastního konceptu sídliště, především budovy center, ovšem též s apelem na maximální využití jednotlivých prefabrikovaných prvků. Typizované budovy jsou z tohoto pohledu značně omezeny a ke zpracování tu architektovy zůstal spíše dílčí prostor, který však ve výsledku nabývá na důležitosti. Sídliště Novodvorská je dobrým příkladem aplikace opakování vzorů, svým způsobem v polovině 60. let v architektuře vrcholící. Je zde však, podobně jako na některých dalších raných sídlištních projektech většího rozsahu z té doby, patrná vůle architektů po maximálním a cílevědomém využívání daných možností. Právě to se však ukazuje velmi důležitým přínosem. Především volba

⁸⁸ (BOŘKOVEC, A.; JEŽEK, V. Interview., 4. duben 2011, 15:00)

⁸⁹ "V konstrukčním řešení základních typových podkladů byla důsledně sledována a uplatněna zásada unifikace bytových staveb se stavbami občanskými. Dále byly uplatněny ČNS 73 0005 Modulová koordinace ve výstavbě a ČNS 73 0006 Směrnice o unifikaci ve výstavbě. Podle zásad těchto norem byla stanovena poloha modulových rovin, osy nosných konstrukcí v násobcích 120 cm, čímž je umožněna zaměnitelnost jednotlivých dílců bez zásahu do konstrukčního schématu." (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Údolní čp. 97; Obj. 2, Konstrukční zásady a schematický plán objektů).

barevnosti a povrchových materiálů, nátěrů a některých detailů a kompozice fasád s loggiiemi, které mohli autoři adekvátně architektonicky využít. Vzhledem k ucelenému charakteru projektu obytného souboru nabízela se i celková koncepce, například v důrazu na zvolený jednotící prvek. Tím byla na Novodvorské především modrá barva obkladové mozaiky Archimos⁹⁰, nácházející se na fasádách budov občanského vybavení i zídkách v interiérech sídliště, často doprovázená ještě černou linkou, a zmíněné loggie, prosazené architekty ve značné míře.

Z celkem 34 bytových domů byla většina bytových jednotek umístěna v osmipodlažních domech. Podle slov autorů, potvrzených tehdejší literaturou⁹¹, ekonomicky nejvýhodnějších. Obytné domy jsou sestaveny ze sekcí T08B, respektive T06B, větřinou na základě typových podkladů.

Z deseti (původní plány počítaly až se dvanácti)⁹² 14-ti podlažních věžové domů, umístěných ve dvou řadách po pěti na okrajích sídliště, je podle původního záměru realizována pětice při severním okraji sídliště v dispozičním opakováním vzorového projektu ing. architekta Klenu⁹³, zbylých 5 v následující etapě pak po změně původního plánu dle typových podkladů arch. Jedlidličky, montovaných dříve na sídlišti Malešice a Zahradní Město.⁹⁴ K jednomu z těchto objektů, přiléhajícímu k náměstíčku vedlejšího centra, byla navíc vyprojektována atypová zvýšená terasa s pergolami, vytvářející klidný prostor před obytným domem a urbanisticky uzavírající prostranství.⁹⁵

Vějíř sedmi 12-ti podlažních domů č. 10-16 je orientován loggiiemi na východ a jihovýchod a je umístěn v jihozápadní části sídliště. Od druhého nadzemního patra je využitím vzorového projektu architekta Krákory, který byl poprvé montován na sídlišti Pankrác 2. Montáž byla pováděna u každého objektu jedním jeřábem MB-80. "Na sídlišti Novodvorská bude od tohoto vzoru První patro pojednáno atypově, lodžie budou už od země. Užito však bude stejné sestavy prvků jakou využívá původní projekt. V nadzemním podlaží se tu počítá v každém objektu s klubovnou a dílnou, zbylá plocha pro další bytové jednotky a domovní vybavení."⁹⁶

⁹⁰ Skleněná mozaika Archimos, produkt z výroby státního podniku Jablonec.

⁹¹ (Zahrádka, 1970, s. 6)

⁹² (*Generel sídliště Novodvorská*[situace 1:1000]. PRAŽSKÝ PROJEKTOVÝ ÚSTAV. Soukromý archiv autorů)

⁹³ (*Generel sídliště Novodvorská*[situace 1:1000].PRAŽSKÝ PROJEKTOVÝ ÚSTAV. Soukromý archiv autorů)

⁹⁴ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Údolní čp. 102; obj. 1)

⁹⁵ (*Tamtéž*)

⁹⁶ (*Tamtéž*)

Čtyřpodlažní objekty č. 2-6 jsou projektovány jako typové obytné domy T08B v Pražské materiálové variantě a jsou sestavené ze tří sekcí 405 (levá koncová, řadová, pravá koncová) a na jihozápadní straně jsou osazeny loggiemi.⁹⁷

Osmipodlažní objekt 7 sestává ze sedmi, objekt 8 ze tří sekcí 803 (levá koncová, řadová, pravá koncová, dilatační) bez loggií, pouze se sníženými parapety v jihozápadním průčelí. Objekt 9, 22 a 30, nejdelší objekt obytného domu v sídlišti, sestávají z deseti, respektive čtrnácti sekcí 805 (levá koncová, řadová, pravá koncová, dilatační). Loggie jsou na jihozápadním průčelí v levé a pravé koncové průběžně. Objekty 23-25 sestávají ze tří sekcí 805 (levá koncová, řadová, pravá koncová), všechna pole na jihovýchodním průčelí jsou vyplněna loggiemi.⁹⁸

Dům 25 je položen na místě s vysokou spodní vodou agresivního složení, která byla zjištěna při geologických výzkumech. Přesto bylo rozhodnuto o jeho umístění dle původního generelu i přes zvýšení nákladů na stavbu pro nutnost technického zabezpečení základů. To mohlo být řešeno jen v situaci dočasného snížení hladiny spodní vody vypuštěním nedalekého Lhoteckého rybníka, kvůli dobrému vysychání materiálu a pravidelnému sesedání. Dům byl založen na příčných nosných základových pasech z kamenné rovnániny a lomového kamene pojené betonem. Spodní stavba je pak navržena jako izolovaná deska s protivztlakovou deskou.⁹⁹

Geologická situace byla nevhodná ani pro stavbu v místě plánovaného objektu 26 (ale celkově se zhoršené a specifické podmínky týkají jen 8 % bytových objektů na sídlišti)¹⁰⁰

U navržených objektů 26-29 si z důvodu vyrovnání a v některých částech (okolí centra) značnému zvýšení úrovně ulice Novodvorská násypem a vytvořením výškového rozdílu oproti zbylému terénu až o 4 metry situace vyžadovala nalezení specifického řešení, neboť přízemí těchto objektů se nacházela pod úrovní vozovky. Přízemní byty, zvláště ty na straně vozovky, schované pod svahem či ochranou zdí, by v mnohém neodpovídaly nárokům na hygienu a ani architektonicky by řešení nebylo příliš vhodné. Myšlenka doplnit násypem terém pro výstavbu objektů nebyla uznána jako vyhovující, především pro nadměrné náklady. Nakonec byla zvolena varianta s atypickým vstupním podlažím, s prostory schodiště a vstupu a volnou plochou pro kryté parkování, a byty v

⁹⁷ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Údolní čp. 97; obj. 2, Konstrukční zásady a schematický plán objektů)

⁹⁸ (*Tamtéž*)

⁹⁹ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Novodvorská čp. 401; objekt 25, technická zpráva o položení základů z dubna 1964)

¹⁰⁰ (*Tamtéž*, fol. Novodvorská čp. 149; objekt 28, osazení objektů)

typových sekcích až od prvního podlaží, tedy od úrovně Novodvorské. Domy 26-29 jsou tak posazeny na betonových nohách podobného architektonického výrazu jako vykazuje přízemí ubytovny. U těchto bytových objektů bylo posléze dokonce doporučeno využít účinku architektury spodních prostor, jakožto esteticky vysoce účinných a doplňujících se se zelenými plochami. Nechat tyto volné, tedy nepohlížet na ně pouze s účelem využití.¹⁰¹ Dnes jsou však většinou využity jako kryté skladovací prostory a parkovací místa.

Pro konstrukce čtyř budov školek a tří budov jeslí se původně počítalo s montovaným skeletem z betonových desek ze starší materiálové základny, MŠ 60 nebo 120, jesle typ 70 respektive 35, označuje počet dětí, s hospodářským pavilonem.¹⁰² V době projekce byly v Bratislavě, Prešově a Košicích Oborovým ředitelstvím prefabrikace projednány, odskoušeny a uvedeny do výroby nové porobetonové desky. Následně bylo rozhodnuto, že první plošné uplatnění bude prováděno na sídlištích s právě projektovanou nebo již probíhající výstavbou v Praze na Pankráci I a II, Michelské a Novodvorské, u 15-ti školek a jeslí těchto sídlišť. Plášť bylo ještě nutno v detailech upravit a později se již normálně přechází na tuto technologii.¹⁰³

Školy jsou vypracovány podle opakovaného projektu ing. Pešty. Studie byla dříve aplikována na sídlišti Spořilov II, Vršovice, Pankrác I a Červený vrch a je tedy architektonicky nejstarším počinem na sídlišti, i vizuálně odpovídající ještě padesátým létům. Změnou prošla technologie obvodového pláště, neboť byla z výroby vyloučena pazderitová deska užívaná jako izolátor v panelu původního projektu. V původním generelu však byla zanesena jen jedna ze škol jako realizace tohoto typu. Druhá ze škol byla sice také zamýšlena jako pavilonová, montovaného skeletu, avšak zcela jiného dispozičního řešení, s pěti budovami, připojenými na jakousi centrální chodbu. Realizovány byly nakonec obě v osvědčeném konstrukčním modelu Pešta, kdy druhá, Nad Koupadly, byla vystavěna přesně podle projektu školy Jílovská. Podle průvodní zprávy bylo třeba dokončit sídliště. Tři pavilony jsou zde "Pešta" pro sídliště Novodvorská a jeden pavilon, díl D - vstupní objekt, je zrcadlově obráceným vzorem ze sídliště Červený Vrch. konstrukcí je montovaný skeletový monoblok na nosné

¹⁰¹ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Novodvorská čp. 401; objekt 25, technická zpráva o položení základů z dubna 1964)

¹⁰² (*Generel sídliště Novodvorská*[situace 1:1000]. PRAŽSKÝ PROJEKTOVÝ ÚSTAV. Soukromý archiv autorů)

¹⁰³ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Různá dokumentace, zápis z jednání o technologii výstavby S.N. 7. etapa z září 1964)

konstrukci z železobetonových pilířů a stropní a stěny ze sendvičových panelů s izolační vložkou. Příčky a střední zdi jsou z cihel. Barevnost je jednotná, světle písková, jen vztup je zvýrazněn. Portál vstupní budovy je u obou škol osazen mozaikou a výtvarným dílem. Sloupy před vstupem potaženy černým umělým kamenem. Vstup do ZŠ Jílovská je nad schodištěm, zvýšen oproti terénu asi o metr. U ZŠ Jílovské bylo ještě vyprojektováno vzletné venkovní schodiště na betonových nohách vedoucí k tělocvičnám v patře hlavní budovy. S bruselskou formulací, jemuž podobná se nachází ještě na budovách center nebo kina. Školy byly vybaveny sektorovým nábytkem z katalogu.¹⁰⁴

Budova internátu s 550-ti lůžky je jedinou výraznou dominantou centra, na sídlišti Novodvorská se jinak dominanty i přes množství vysokých budov těžko definují a s klasickým schématem vyznačení center výškovými budovami se zde nesetkáváme. Objekt je montovaný s použitím typových prvků, avšak přízemí a 1. nadzemní patro jsou řešeny monolitickými rámy a stěnami s konsolami.¹⁰⁵ Je zde zřejmá architektova odpověď na bytovou jednotku Corbusierovu.¹⁰⁶ Zvýšená úroveň přízemí na úroveň Novodvorské ulice umožňuje přímý vstup. Posazení na monolitické nohy budovu i prostor opticky odlehčují umožněním kontinuálních průhledů z pohledu pěší frekvance a zároveň umožňuje pod objektem i přímé spojení na náměstí. Výše od prvního patra působí budova spíše utilitárním až elegantním dojmem.

Poté co byl schválen záměr klasické technologie obou center. Bylo rozhodnuto, že částečně atypový internát s množstvím nestandardních prvků musí být spolu s obdobnými tehdejšími projekty porovnán v diskusích o ustálení opakovatelnosti studie nebo ustálení vyhovujících opakovatelných standartů. Byly tak v letech 1963 a 1964 uspořádány konzultace projektantů internátů na pražských sídlištích, s předpokladem destilace tabulkového internátu. Na těchto byly především srovnávány studie Bořkovcovi a studie architekta Šedivého a jeho internátu pro Zahradní Město. Bylo shledáno, že při stejném obestavěném prostoru má Bořkovcův návrh větší kapacitu. I další prvky, jako schodiště či dispozice chodeb, byla porovnána z ekonomického

¹⁰⁴ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Nad Koupadly čp. 1166; objekt 111, průvodní zpráva - dispozice z září 1965)

¹⁰⁵ (*Tamtéž*, fol. Různá dokumentace, zápisy z porad o projednávání technologie objektů IV. etapy z 1963)

¹⁰⁶ Problematicky realizovaná deska obytného Unité d'habitation v Marseille, dokončená 1952, a její brutalistní tvarosloví a postoj na monolitických nohách, se stalo vzorem a mnohdy šablonou evropských architektů druhé poloviny 20. století, především v bytové výstavbě.

hlediska a výsledky doporučeny autorům dalších ubytoven na budovaných sídlištích. V další debatě byla například odmítnuta možnost v té době oblíbené keramické mozaiky jako povrchu pro objekty ubytoven, nebo použití jádra B03. Závěrem bylo také konstatováno, že na střediscích nejsou vytvořeny podmínky pro práci specialistů na těchto projektech tak, aby mohly být zpracovávány komplexně. Což jistě může naznačovat neúspěch těchto jednání.¹⁰⁷

Kvality Bořkovcovu projektu byly nakonec uznány v roce 1971, kdy byl oceněn mezi nejlepšími projekty PPÚ za uplynulý rok.¹⁰⁸ I když asi více ve zhodnocení hledisek estetických. Budova internátu svému původnímu účelům slouží dodnes, téměř nezměněna.

Objekt centrální budovy vedlejšího spádového centra v západní části sídliště, č.105 v původním generelu, pracovně pojmenovaném jako objekt distribuce a jídelny pro 6000 obyvatel obsahuje prodejnu potravin - samoobsluhu a výčep - ve správě národního podniku Pramen, a restauraci s kavárnou v prvním patře s terasou. Prodejna má plochu 350m², restaurace s kavárnou a terasou (se zhruba 68 místy) je koncipována na přípravu 900 jídel denně.¹⁰⁹

Budova byla architekty řešena jako atypová a tento jejich záměr byl schválen i venstorem. Původně byla zde, i v hlavním centru, navržena prodejna společná pro Raj i Pramen¹¹⁰ na základě dobových podkladů. Jak v hlavním centru i zde převážily atypové stavební technologie především z architektonických důvodů, realizace projektu typové prodejny jako takové pak nebyla provedena především na základě špatných zkušeností a odporu zástupců podniků samotných. Takto byly služby odděleny v jednotlivých patrech. Přízemí s prodejnou bylo z čela a boku, obou hlavních stran budovy, prosklené. Druhé patro vystupuje jako konzola před zdívo prvního patra, na nárožích se uplatňují plné stěny. Zvolená monolitická konstrukce s bezhřibovou nosnou deskou na 60 cm tlustých sloupech umožnila ve 2. patře vytvoření krátké terasy podobné lodžii před kavárnou s orientací na náměstí centra a přístupné po vnějším otevřeném schodišti.

¹⁰⁷ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Novodvorská čp. 435; obj. 105, zápisy z konzultace projektantů internátů na pražských sídlištích z 1963 - 1964)

¹⁰⁸ (GORAD; ČELECHOVSKÝ, Soutěž kvality projektů za rok 1970 v Pražském projektovém ústavu In: *Československý Architekt* 1971, roč. 17 č. 10 s. 4-5)

¹⁰⁹ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. čp. 1172; objekt 105, průvodní zpráva PPÚ k 7. etapě z květen 1965)

¹¹⁰ Státní podnik Pramen byl celonárodní národní sítí obchodů, Raj sítí restaurací a jídelen.

Druhé patro bylo obloženo skleněnou mozaikou. Zbylé plochy budovy byly pojednány světlou omítkou, břizolitem a umělým kamenem.¹¹¹

V roce 1970 byla dodatečně adaptována prodejna polotovarů v prostoru prodejny na pivnici. Projekci vypracoval J. Ježek. Prostý interiér byl proveden v kombinaci bílého umakartu, černého matovaného emailu, dřevěného obložení a doplněn kovovými stolky.

112

Poněkud zásadnější byla změna, která přišla v roce 1991. S cílem budovu po pěti letech zcela odstranit nový majitel, provozovatel prodejny Rama, provizorním projektem P.Žižky zvětšil plochu prodejny sjednocením prostor. Prostory ve druhém patře pak byly přebudovány na obchody a restaurace byla zrušena. Současně byla budova obložena plechovým prefabrikovaným lamelovým obkladem se zateplením, zakotveným do zdiva.¹¹³ Stav budovy však zůstává dnes po dvaceti letech v tomto provizoriu, a to i přes další změny majitelů.

Rozlehlý prostor okolí vedlejšího centra rozděluje procházející ulice Vavřenova. Jeho urbanismus spočíval v parteru po severní straně vlastní budovy, na zídkách s mozaikou zvýšeném trávníků a přístupem po nižším schodišti směrem od bytových domů š. 26 vedoucím kolem parkově upravené plochy s plastikou V. Janouška. Před vstupním průčelím byla zpevněná plocha, která pokračovala za ulicí malým náměstím, naproti uzavřená věžovým domem se zvýšenou terasou a po stranách objektem s doplňujícími službami a dekorativní keramickou mříží od výtvarnice A. Kroupové.

Již při započetí práce na projektu se ukázalo, že osvětová beseda, původně plánovaná při straně tohoto náměstí, jako objekt č. 102, nebude realizována. Proto pak byly služby uvažované dříve částečně v přízemí a v patře umístěny všechny v přízemí objektu a budova byla vystavěna jen jako přízemní, což bylo ve prospěch provozu služeb, tak především z důvodů urbanistických z hlediska zachování délky objektu z důvodu uzavření prostoru.¹¹⁴ V době porevoluční jednotlivé obchody v objektu č. 102 postupně podlehly konkurenci samoobsluhy v sousedním „vedlejším“ centru a dnes se zde nachází pouze restaurační zařízení 4. kategorie. S tímto spojené snížení provozu přineslo místu i zjevné zanedbávání.

¹¹¹ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. čp. 1172; objekt 105, průvodní zpráva PPÚ k 7. etapě z květen 1965)

¹¹² (*tamtéž*, průvodní zpráva adaptace prodejny z 1970)

¹¹³ (*tamtéž*, Rekonstrukce, průvodní zpráva z říjen 1991)

¹¹⁴ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Údolní čp. 102; obj. 1, Osazení)

Plán objektů společenského centra a služeb tvoří základ komplexu hlavního centra sídliště. Tento byl také nakonec oproti původně schválenému generelu realizován v mírně pozměněné, účelnější podobě. Především v tom, že celému souboru objektů je ve finále společná jedna plocha náměstí bez terasy před internátem. Sestupní rampa z hlavní třídy k náměstí s rozdílem úrovní asi 1,8 metru svádí pěší provoz kolem objektu distribuce, pasáží atria a restaurace a jídelny na vnitrosídlištní komunikaci. Rovněž pasáže ve vstupním podlaží distribuce a internátu umožní pěší provoz od náměstí k jihovýchodu a severozápadu sídliště. Tento návrh byl předložen investiční posudkové komisi na konci roku 1963. Výstavba byla mimo samotnou budovu kulturního domu s kinem naplánována původně do 4. etapy sídliště, realizace se však prolнула s dalšími etapami a probíhala kontinuálně zřejmě až do dokončení sídliště.¹¹⁵

Ze strany investora byly proneseny námitky, že studie řeší výstavbu neprogresivní technologií. Dokonce z tohoto důvodu navrhoval projekci zastavit. Avšak pro hlavní centrum, jako nejvýznamnější objekt sídliště a centrálního náměstí, bylo architektonické řešení atypovou formou prosazeno. Argumentace pro atypové řešení byla vedena na důležitosti postavení na hlavním náměstí, v exponovaném místě. Projekt vyžadoval provedení objektu s částí přízemí volnou, na sloupech. Objekt je navíc celkově dispozičně složitý, čemuž nevyhovují prvky montovaného skeletu technicky, architektonicky ani dispozičně. Navíc montované prvky nevyhovují pro budovy s komplikovanými nároky provozními, kde je třeba velký počet otvorů ve stropních konstrukcích vzhledem ke snížené možnosti dodatečných stavebních a technických úprav. Bylo tedy zvoleno řešení monolitického železobetonu. I nadále bylo však ze strany investora vyžadováno maximální uplatnění typizovaných prvků a jejich výčet.¹¹⁶

Objekty centra jsou s ohledem na ideální architektonické vyřešení výškových rozdílů a funkčně provozních vztahů s náměstím realizovány v systému komunikačních teras. Přímý spoj je přiveden do 1. patra rampou také od zvýšené úrovně ulice Novodvorské. Část přízemí je volná, na sloupech, druhé patro obíhá komunikace s konzolami. V přízemí objektu byla umístěna prodejna podniku Pramen, bufet studené kuchyně a prodejna polotovarů, Pošta, Spořitelna a další okrskové vybavení. V prvním patře

¹¹⁵ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Novodvorská Náměstí, tisková zpráva z květen 1964)

¹¹⁶ (*Tamtéž*, fol. Různá dokumentace, zápisy z porad o projednávání technologie objektů IV. etapy z 1963; zápis z jednání o technologii výstavby S.N. 7. etapa z září 1964)

prostory restaurace a vinárny s oddělenými salonky a další služby jako kadeřnictví a Osvobozená domácnost. Převládajícím znakem jsou loubí a zasklené plochy.¹¹⁷

Vlastní kulturní dům byl poslední stavební realizací původní výstavby sídliště a byl dokončen až v roce 1970. Je monolitické konstrukce s tvárniovým obvodovým zdívkem. Obsahoval knihovnu a kinosál, s moderním cinemascopickým systémem, situovaným ve druhém patře se samostatným vchodem po vnějším schodišti od ulice Jílovské a víceúčelový sál s jevištním zařízením a scénickým osvětlením, využitelný pro představení, loutkové divadlo, přednášky a simposia i s možností promítání a pódiového vystoupení.¹¹⁸

Kino po roce 1989 neodolalo konkurenci a bylo zavřeno, avšak podobně v roce 2008 zkončilo na Novodvorské i nové multikino, jenž tak bylo pouze chvilkovou součástí nového obchodního centra.¹¹⁹ Víceúčelový sál je využíván i nadále pro divadlo a koncerty. Budova kulturního centra byla v roce 2000 rekonstruována v duchu soudobé úřednické estetiky a se svou barevností (sytá oranžová/růžová) a zakulacenými štíty a střechami je asi největší ranou hlavnímu centru a jeho koncepci.

Plochu hlavního náměstí pokrývají betonové desky spojené litým asfaltem. Mezi internátem a kulturním domem vede průchod dále do sídliště, pokračující vnitrosídlištní pěší komunikací směrem k západu. Vchod internátu je nad náměstí o několik schodů vyvýšen. Budova je pak částečně oddělena zídka se záhony, která pokračuje i na severní straně náměstí v úrovni Novodvorské třídy. Tato tedy funguje i jako odhlučnění. V místě autobusové zastávky, v blízkosti budov centra, ze severní části sídliště ústí podchod. Pod internátem jsou vsazeny Rakovnické keramické dlaždice. Unikátním architektonicky uzavřeným prostorem je atrium centrálního objektu, které obchází zmiňované patrové loubí budov. Zde měl být původně umístěn menší bazének, volná kompozice z kamenů a plastika V. Karouška. Po jeho tragické smrti v roce 1970 muselo však přijít náhradní řešení. Je zde tedy betonová dvoupostava od L. Kovaříka a plánovaný bazének byl nahrazen trávnikem. Z atria vyjde se k vějíři deskových domů při ulici Jílovská.

¹¹⁷ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Různá dokumentace, zápisy z porad o projednávání technologie objektů IV. etapy z 1963; zápis z jednání o technologii výstavby S.N. 7. etapa z září 1964)

¹¹⁸ (*Tamtéž*, fol. Novodvorská čp. 1123; obj. 109, svazek 1, projekt jevištního zařízení a víceúčelový sál, loutkové divadlo)

¹¹⁹ Obchodní centrum „Novodvorská Plaza“ s velkokapacitní prodejnou Tesco, byla zbudována v části bývalého areálu VÚST. Více viz: Závěr.

2.1.1.1.1. Interiér sídliště

Zdá se, že vnitřní veřejné prostory a obytná zeleň sídliště Novodvorská byly projektanty vrámci dostupných prostředků v sídlišti rozvíjeny velmi zodpovědně a smysluplně a dodnes jsou jednou z jeho kvalit. V době dokončování sídliště navíc obecně sílily hlasy volající z řad odborných i laických po zkvalitnění prostředí nově budovaných obytných celků. Svým způsobem bylo toto vyslyšeno i na našem sídlišti, kde po kritické revizi dochází do jisté míry k přehodnocení investičních priorit projektu a v poslední, sedmé etapě, bylo rozhodnuto o rozšíření veřejných prostor a jejich přebudování podle nových požadavků.¹²⁰ Obytná zeleň z tohoto pohledu v dosavadní zkušenosti s užíváním v převážné většině neposkytovala obyvatelům to, co se očekávalo. Neumožňovala na jedné straně rozšíření obytné plochy bytu o obytnou plochu další - v zeleni, ale ani nevytvářela veřejné prostory města, respektive společenské (veřejné) prostory. Aby mohla zeleň sloužit jako obytná, vyžaduje alespoň minimální uzavření vůči komunikacím. Zakládá se proto jako travnatá plocha s volně pojatými, avšak jasně oddělenými skupinami stromů a keřů. S nejnütnějšími a účelně směřovanými cestami. Vhodně umístěnou drobnou architekturou i vybavením a hřišti pro děti. Společenské prostory naopak vyžadují větší soustředění pěší frekvence a určitou atraktivnost. Dobrým prostředkem pro formování veřejného prostoru je právě drobná architektura, která může například posloužit pro formování funkce prostorů nebo kontextu zeleně, může podstatně pomoci odlišit obě zmíněné funkce venkovních prostorů a také vytvořit podmínky pro plné využití těchto ploch, budovaných značnými náklady a často i přesto provozně mrtvých.¹²¹

Drobná architektura byla projektována architektem Bořkovcem. Byly to především různé typy zídek, betonové s nepravidelně vynechaným otvory, tvárnice - z dutých tvárnice, také z dutých betonových krabic běžně používaných pohřební službou v kolumbariích. Což nám může přijít jako poněkud svébytná definice brutalismu. Výhodou je však proměnlivost líce zdí. Architektům se také podařilo prosadit pergoly, s jednotným modulem vzdálenosti sloupů s ochozy hlavního centra, kryté železobetonovou deskou. Byly umístěny mezi deskové objekty č. 10-11 a č. 15-16.

¹²⁰ Dodatečně v rámci sedmé etapy výstavby sídliště.

¹²¹ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Drobná architektura, průvodní zpráva Drobná architektura 7. etapa z květen 1965)

Velmi charakteristická pro éru betonové výstavby zdá se drobná architektura pro dětská hřiště, kde jsou prolejšačky navrženy z kanalizačních betonových trubek a betonových stěn. Lavice a dětské stolky a sedadla z betonu, krytého kameninou, to celé v zákoutí z betonových sloupků a odrazníků.¹²²

Osobitým počinem bylo umístění kaskády mezi objekty deskových domů č. 14-15. Soustava čtyř menších bazénků s výškovým rozdílem, s volným přepadem vody ve čtyřech stupních s recyklací. Nádrže byly provedeny z armovaného betonu, vodotěsné izolace a barevného sklolaminátu, okraje barevnou mozaikou Archimos, vyráběnou národním podnikem Jablonecká bižuterie.¹²³

Jeden bazének byl naplánován ještě před objekt služeb č. 102 na vedlejší náměstí, což už zřejmě značí jistou oblibu tohoto prvku u A. Bořkovce, podobně jak by se mohlo zdát u tak charakteristické modré mozaiky, což mi i sám architekt potvrdil. Zřejmě z důvodu nákladnosti provozu a také náročnosti technické údržby však kaskády fungovaly jen krátce, později byly zavezeny hlínou a vyasfaltovaný prostor v jejich okolí, vyplňující téměř celé mezidomí, byl znám jako „plácek“ a využíván jako dětské hřiště. Kolem roku 2010 byl prostor revitalizován a z větší části parkově úpraven.

Největší bazén na sídlišti, spojený s fontánou, je zároveň adjustací výtvarného díla. Jedná se o bazén s Novákovou plastikou Dálky na hlavním náměstí. A. Bořkovec projektoval i ostatní drobné architektury pro umístění a adjustaci výtvarných děl v prostoru sídliště, především tedy sokly a desky pod plastiky.

Rostlinný materiál pro sadové úpravy byl vybrán hlavně z druhů společenství carpineto - quercetum (dub, habr, babyka, lípa, javor). Do solitérních skupin jsou použity i jiné stromy a pro oživení jsou navrženy i skupiny jehličin, borovice, která je v okolí zcela zdomácnělá. A jsou umístěny například v a atriu jeslí. Do ulice nad koupadly je vysazena jednostranná alej Jeřábu obecného. Proluky mezi deskovými domy uzavřené pergolami a zídkami jsou pojaty jako volné obytné prostory. Někde s popínavými rostlinami k jejich oživení. Školy jsou lemovány hustým pásem vysoké zeleně k oddělení od okolí. Ovocné stromy v parcelách, které připadly škole, byly ponechány jako základ k ovocné zahradě a uvažuje se rovněž o umístění pokusných políček. Jsou to místa zvažovaná k odpočinku obyvatel. Na jihu je oddělující pás

¹²² (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Drobná architektura, průvodní zpráva Drobná architektura 7. etapa z květen 1965)

¹²³ (*Tamtéž*)

vysoké zeleně. V prostorech jsou vysazeny 1-2 skupiny vysokých stromů, jinak celá plocha je pokryta souvislým trávníkem. Mezi domy je umísťováno i dětské hřiště. A u objektu č. 26 byla vytvořena umělá rampa sáňkovací dráhy. Keře slouží k zakrytí rušivých prvků a zcelení prostorů, nevysazují se jednotlivě a roztroušeně, jen v hustších skupinách. Záhony jsou omezeny vyjma několika s trvalkami a růžemi. Specifický charakter mají parkové úpravy v jižní nezastavěné části sídliště, která slouží jako rekreační území sídliště. Tvoří je území kolem vodní nádrže a pozemek koupaliště. Stávající zeleně bylo v sídlišti minimum, stará alej rekreační jižní části bude postupně nahrazena. Pozemek koupaliště je lemován vzrostlou zelení. Sadové úpravy byly konzultovány s náměstkem hlavního architekta Jířím Hrůzou.¹²⁴

Koupaliště bylo na Lhotce již před vybudováním sídliště. V projektu bylo zaneseno jako vnitřní rekreační zóna a bylo rozhodnuto o přestavbě budov zázemí, respektive náhradě novými, avšak ne v rámci plánu výstavby sídliště a prozatím byly úpravy na koupališti řešeny v rovině drobné a parkové architektury. Původně sem měla být umístěna i socha Věry Janouškové, na sokl přímo do rybníka.¹²⁵

Dnes, po čtyřiceti letech a se vzrostlými stromy, se vzhled interiéru většiny sídlišť změnil k lepšímu, a dokonce i Petřiny dnes vypadají docela pěkně, jak poznamenali Bořkovec a Ježek.¹²⁶ Ovšem je zřejmé, že dobrý základ dává jisté předpoklady a na Novodvorské, kde byl sice i po svém dokončení veřejný prostor znovu kritizován¹²⁷ (možná i tendenčně), je dnes tento stále funkční z hlediska plnění očekávání a požadavků na něj kladených, a prostředky k jejich zajištění se tak ukazují být dobře zvolené.

Sídliště bylo logicky sjednoceno barevným pojetím fasád i detailů ve stavební celky různých velikostí i významů. Barevnost architektury byla v době hromadné výstavby velkým tématem a ucelené a komplexně vyznívající pojetí, popř. projektantem zvolený akcent nebo směr, zdůrazňující strukturu, kompozici nebo i teplotu barev byl důkladně promyšlen v plánu sídliště.¹²⁸ Na Novodvorské převládaly světlé tóny od bílých nátěrů po šedou barvu surového betonu s kontrastem ve výrazných barvách vnitřků loggií,

¹²⁴ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Novodvorská - Teréní úpravy, průvodní zpráva sadové úpravy z 1965); Metodika textu vychází „Pravidel“, viz: ŠTVÁN, J. *Pravidla plánování a stavby sídlišť*. Brno: VÚVA, 1966. „Dobovým vzorem byla drobná architektura a parková úprava v novostavbách některých Sovětských měst.

¹²⁵ (*Tamtéž*, fol. Drobná architektura, průvodní zpráva Drobná architektura 7. etapa z květen 1965)

¹²⁶ (BOŘKOVEC, A.; JEŽEK, V. Interview., 4. duben 2011, 15:00)

¹²⁷ (*Novodvorská*, Praha: Vystavba hl.m.P. - výstavba sídlišť, 1972)

parapetů a ostatních detailů, někde i celých bočních štítů (čtyřpodlažní bytové objekty). Především modrá a černá. Na stěnách objektů obou center a čelních fasádách škol byla skleněná mozaika v těchto barvách. Barevný koncept sídliště však procházel v průběhu let z různých důvodů povětšinou sestupným vývojem. Původní provedení bylo v nepříliš stálých a kvalitních materiálech, nebo také nebylo provedeno dostatečně kvalitně technicky. To se projevilo především u latexu a skleněné mozaiky velmi krátkou životností. Spojení s neochotou správců majetku investovat do údržby a oprav vedlo k tomu, že v osmdesátých letech se sídliště na mnohých místech dostává do havarijního stavu. Došlo tak k akcím, kdy byly nevyhovující latexové nátěry fasád nahrazovány trvanlivějšími povrchy, nebo například k osekání opadávající mozaiky z větší části kulturního domu. Dostavby ze dvou fází zahušťování sídliště¹²⁹ víceméně nezapadají do barevnosti celku, nejsou však do něj příliš včleněny ani urbanisticky a proto celkové pojetí zvláště nenarušily. Navíc jsou převážně provedeny jen v surovém betonu, nebo béžové. Na začátku 80. tých let byl pro sídliště vypracován nový generel barevnosti s účelem opětovného barevného sjednocení sídliště, vycházející z původního konceptu a doporučující jeho respektování, ponechání původní barevnosti i materiálu povrchů všude tam, kde se zachovaly v dobrém stavu, neodchylování se od jednotného pojetí a případný návrat k němu v nových materiálech. Tehdy to byl Monofas pro vnější povrchy fasád a Balex pro lodžie a kryté prostory. Vyjimečně bylo doporučeno rekonstruovat mozaiky, jak bylo i provedeno například na škole 1165, kde byla nahrazena skleněná mozaika levnou umělohmotnou variantou, jak se však ukázalo, také nevyhovující.¹³⁰

3. Spolupracující výtvarníci

"Smysl československé expozice v Bruselu tkvěl nicméně v tom, že její obratná propagandistická iluze se začala bezděčně stavět k životu jako výzva k jeho změně"¹³¹

¹²⁸ (GATZ, K.; ACHTERBERG G. *Barevnost v architektuře*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1967, úvod)

¹²⁹ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. Novodvorská II)

¹³⁰ (*Tamtéž*, fol. Barevnost - Nový Generel z 1981)

¹³¹ (ŠVÁCHA, R. *Architektura 1958-1970*, In: *Dějiny českého výtvarného umění (VI/1)*. Praha: Academia, 2007, s. 33)

Jak šedesátá léta přináší nové nároky na kvalitu sídlišť hromadné výstavby, vede to jak k rozmnožení a hlubší specifikaci otázek urbanismu (nejen) typizovaného prostředí tak architektury. Například ve smyslu hledání a vyjádření krásna v tomto prostředí, ve kterém bylo veřejností absentováno. Diskuse nad obsahy pojmů kvality a kvantity vedly i k částečné redefinici investičních priorit a otázka prostředí se stala velmi aktuální. Bylo jaksi schledáno, že obytné celky a sídelní a veřejné prostory jsou koncipovány pro lidi a v jejich zájmu. Architekti a projektanti se mají znovu přihlásit ke své práci a vložit do ní toto lidské měřítko pomocí svého vlastního umění, podpisu, a to se vši odpovědností. Jak se však silně determinující technologií výstavba zdála ve svých výsledcích přes veškerou snahu a dobrou vůli v podstatě neměnná, krásno bylo nutno přidat zvlášť. Završením a dokončením prostředí jsou tak pro projekt sídliště, především z dobového pohledu, prvky s jednotící a estetikou funkcí, drobná architektura a umělecká díla, především monumentální plastika ale také barevný koncept: "Dokončený architektonický objekt je výrazem tří hlavních umění: architektury, malířství a sochařství - neodlučné jednotě."¹³² Otázky narůstajících kvalitativních požadavků a rozvinutí architektonické práce byly řešeny na II. Sjezdu architektů v roce 1964¹³³ Sjezd se například staví za vydání dokumentu o vytvoření materiálních předpokladů pro uplatnění výtvarné práce Svazu českých výtvarných umělců při výstavbě.

Na výtvarném řešení sídliště se podíleli na jedné straně samotní architekti, především hlavní architekti Bořkovec a Ježek. A to dvěma způsoby. Vlastním tvůrčím způsobem, svou prací na architektuře bodov, komponování typových i celkovém řešení atypových budov a center, vytvořením konceptu berevnosti a zformováním a ucelením výrazu celého komplexu prostředí, drobnou architekturou, exteriérovými detaily, mozaikami a doplňky dotvářejícími veřejné prostory i rekreační plochy a jejich účinek. Za druhé je to výběr a získání i prosazení některých umělců pro výtvarné řešení sídliště, na kterém architektům podle jejich vlastních slov velmi záleželo. A s přihlédnutím k úrovni kvality prací na sídlišti Novodvorská výběr děl a umělců nelze pokládat za náhodný. V rozhovoru s autory jsem se k tomuto dozvěděl, že: "Bylo potřeba udělat soutěž s velmi přiměřenými odměnami - aby to nelákalo, kam se pak přihlásili tihle lidé, kteří jakoby nemohli."¹³⁴ S nimi se pak architekti postupně seznámili. Některá spolupráce s

¹³² (LE CORBUSIER In: BENEŠOVÁ, M. Integrace umění a syntézy v architektuře In: *Výtvarná práce*, 1963, roč. 12, č. 3)

¹³³ (II sjezd svazu architektů ČSSR. In: *Architektura ČSSR*, 1964 s. 388 – 91)

¹³⁴ (BOŘKOVEC, A.; JEŽEK, V. Interview., 4. duben 2011, 15:00)

výtvarníky zde zřejmě zafungovala a naznačila tak možné její pokračování i v dalších letech. Především s Jiřím Novákem a Janouškovými.

Druhou rovinu estetického řešení sídliště pak představují samotné instalace výtvarných děl, většinou monumentální plastiky, do architektury připraveného kontextu urbanistického rámce. K výzdobě sídliště Novodvorská bylo přizváno a postupně zde pracovalo poměrně značné množství kvalitních výtvarníků, především sochařů, ve výsledku dobře reprezentujících nastupující mladou generaci a spolu s ní i tvorbu v šedesátých letech. Většina těchto výtvarníků například byla zastoupena i na významné výstavě Socha a město Liberec 1969, kde navíc Josef Klimeš se sochou Dvanáct měsíců uspěl a obdržel druhou cenu.¹³⁵ Všichni se také věnovali další výstavní činnosti i realizacím zakázek ve veřejném prostoru. Díla pro Novodvorskou byla vybírána a zpracovávána již od roku 1963 a umísťována při dokončování sídliště v letech 1968-1970.

Plastika je součástí veřejného prostoru od starověku. Její funkce i pojetí se vyvíjelo a proměňovalo z hlediska investičních zájmů, priorit a vztahů co do určení a významu a vývoj logicky zaznamenává i z pohledu uměleckého. Plastika ve veřejném prostoru socialistické společnosti má sice předpoklady cílů nejvyšších, naráží však na problém obecně srozumitelného symbolu, při snaze po objektivizaci, ukotvení své pozice, funkce, a zároveň odmítnutí kopismu. Monumentální neznámá velká ale vyrovnávající se architektuře a prostoru a tvořící osobitou dominantu nebo jednotící prvek.

Poválečné československé sochařství sledovalo rámec politického a kulturního vývoje. Socialistický realismus se projevil vulgarizací zpracování i repertoáru představovaných témat a falešnou monumentalitou. Po polovině padesátých let však dochází i zde k postupné rehabilitaci osobností našeho prvorepublikového sochařství, Štursy, Gutfreunda. Jsou pořádány výstavy. Opět je hledán kontakt a souvislost se zahraničním děním, odkud významně působí díla evropských sochařů jako Moore, Arp nebo Zadkin a později se někteří naši sochaři zúčastní i zahraničních simposií.

V Liberci, rok po výstavě Socha 1964, jenž byla první výraznější exteriérovou výstavou současně domácí tvorby, uspořádala aktivní kurátorka a ředitelka severočeské galerie Hana Seifrtová první výstavu zahraniční současné tvorby, představující díla Rakouských sochařů, jejichž hlavními tématy byly tehdy evidentně téma postavy a

¹³⁵ (RAIMANOVÁ, 2008, s. 8)

otázka objektu a formy.¹³⁶ Obnovovala se zdánlivě samozřejmá metoda konfrontace tvůrčích výsledků bez připravených kategorií a schemat pro autory i díla. "Všichni byli povzbuzeni příkladem (i postupnou podporou) svých předválečných vzorů, jejichž funkce ve smyslu generační vlny (označovaná u nás běžně, ne však zcela přesně pojmem „mladí“) převzali. Znovu se objevil zájem o výstavbu tvaru, jeho osobitou formaci, jako cesta k vyjádření obsahu. Programový byl odpor k popisnosti, vnější motivaci, naturalistickým a konzervativním prvkům. Vystoupily na povrch oba póly, individualizace tvůrčí řeči i metod přístupu k tvorbě a pracovního postupu a zároveň latentní touha o moderní sloh. Bylo uznáno, že v komplikované cestě vývoje umění je třeba i rizika omylů, které které je podnětější než chvályhodná produkce podle vytyčených požadavků, jíž chybí vnitřní přesvědčení a opravdovost"¹³⁷ Nově je řešen i vztah sochařství k ostatním výtvarným disciplínám. Hledání vede k různým tendencím od expresivních konstrukcí a oblibu a vyzdvýžení samotného materiálu, přes očištění objektu a plastickou imaginaci k poetismu a obsahové sdělnosti.

Sochy umístěné ve volném prostoru a v přírodním prostředí dostávají se do konfrontace mezi sebou a do vazeb a vztahů s vlivy okolí, což může umocnit jejich účinek i vlastní smysl. "Je nasnadě, že od pokusů a prvních kroků, které se děly téměř v laboratorním prostředí interiéru, musela se plastika vrátit do prostoru kam patří. Je v tom jedna z jejích specifík, neboť člověkem ztvárněná hmota, nesoucí v estetickém rouše poselství lidské myšlenky, je polemikou hmoty a prostoru."¹³⁸ Nakonec plastika si hledala místo v krajině již dříve, v některých historických epochách, jako například u nás charakteristická plastika barokní. Ozdravené konfrontační prostředí šedesátých let přinášelo v součtu individuální snahy a talentu vyšší úroveň obecně. První tehdejší sochařské výstavy pak znovu nastínily cosi o možnosti nové plastiky v otevřeném prostoru, avšak vynesly i s tím spojené otázky obecně funkční a hodnotové. Výrazně zde pomohlo znovuotevření historické návaznosti na českou plastiku předválečnou, spolupráce se soudobou kritikou a teorií, zastupovanou nemalým počtem textů i badatelů, i nové kontakty zahraniční. Měla -li tedy být díla povětšinou silně individuálně laděných autorů, alespoň co se alespoň týče formálního vyznění jejich děl, kteří nestáli o napodobování, ovšem jistě se chtěli vyjádřit pravdivě, zapojena do

¹³⁶ Více viz: RAIMANOVÁ, I. *Socha a město Liberec*. Liberec: Spacium, 2008., včetně některých významných děl, současně realizovaných zmiňovanými autory.

¹³⁷ (ŠETLÍK, J. *Socha 1964 v Liberci*. In: *Výtvarné umění*. 1965, roč. 15, č. 2, s. 50)

¹³⁸ (*Tamtéž*, s. 52)

veřejného prostoru, bylo toto konkurenční prostředí nejlepším zrojem podnětů a producentem kvality.

"Nechceme plnit muzea a galerie, chceme aby naše práce žila na ulici, v nových sídlištích, a aby prostoupila všední den každého člověka."¹³⁹

"Vztah k objektu nemůže být z daleka z hlediska Marxistické noetiky vyjádřen úsilím o nápodobu objektu. Snaha o postižení nových vrstev myšlení, postižení podvědomí, citu, rozmnožení smyslových senzací, o rozšiřování estetického obzoru je i v disciplíně tak konkrétních tvarů, jakou je plastika, zcela logická. Vede pochopitelně k většímu nároku na chápání tvaru. Ale otevírá možnost daleko pregnantněji vnímat specifickou řeč forem. Je dána dnešním poznáním světa, neustále hlouběji pronikajícím pod povrch věcí a do nitra lidí, v němž pouhá reprodukce objektu ztrácí na přitažlivosti a účinnosti i smyslu."¹⁴⁰

Na výtvarná díla s. Novodvorská byla tedy vypsána soutěž a autoři předložili své skizzy a modely komisy pro výtvarné řešení již před koncem roku 1963. Později byly návrhy opakovaně posuzovány.

První fáze se účastnili sochaři Jiří Novák, Vladimír Janoušek, Miroslav Chlupáč, Valerián Karoušek a keramička Alena Kroupová. Každý autor předkládal návrh na jedno dílo. Komise v zápisu uvádí, že je s dosavadní prací výtvarníků spokojena, že se jí zhostili se zdarem a vytvořili úspěšná díla. Po stránce umělecké i svým vhodným zakomponováním do daných prostorů (které však byly u mnohých děl ještě změněny). A kulturně obohatí a zpříjemní prostředí moderního sídliště.¹⁴¹

Jiří Novák¹⁴² předložil návrhy plastiky v bazénu na náměstí hlavního centra. Sádrové modely se již v letech 1963 a 4 velmi podobají finální realizaci. Komise doporučila excentricky sesazené objekty a autor nakonec ještě jeden prvek přidal. Také Miroslav Chlupáč předkládá již v jedné ze dvou variací modelu podobu sochy následovanou v

¹³⁹ (Diskutujeme ke sjezdu. Skupina M57, In: *Výtvarná práce*. 1960 roč. 8, č. 21, s. 4)

¹⁴⁰ (ŠETLÍK, J. Bilance československého sochařství. In: *Výtvarné umění*. 1965, roč. 15, č. 4 - 5 s. 159)

¹⁴¹ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. drobná architektura, zprávy CFVU z dubna - května 1964)

¹⁴² Jiří Novák (1922-2010) studoval na odborné škole keramické v Praze, na UMPRUM tamtéž a u profesora J. Laudy a K. Pokorného na Avu tamtéž (1945-1949). Byl členem skupiny M-57. Věnoval se kovové plastice. Spolupracoval s Vladimírem Janouškem a Evou Kmentovou. Vytvářel plastiky u nichž využíval přirozený pohyb, vznikající dotykem nebo nápořem větru. Později tyto plastiky, založené na náhodném momentu jako zdroji pohybu dále rozvíjel, někdy jej vystřídal principem kyvadel, který byl založen na rozmanitých zásadách tektoniky, balance, váhy atd. Zabývá se také restaurováním kamenné a kovové plastiky. (*Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců*. 10. Díl, Nov-Pat. Ostrava: Výtvarné centrum, 2002, s. 35).

konečném vyhotovení. Je to variace sochy "Sedící", která se současně objevuje v jeho volné tvorbě na začátku 60. let. I výsledná realizace výtvarnice Kroupové vychází v podstatě z idejí představených zde, v kontextuálním architektonickém modelu. Valerián Karoušek rozpracovával alternativní varianty plastiky a situace pro malé atrium hlavního centra v kovu a sádře. Avšak v roce 1964 je ve fázi hledání. Vladimír Janoušek předkládá pro prostor u školy také alternativní sádrové varianty. Svařovaná konstrukce ve tvaru prostorové hvězdice byla zřejmě funkčně problematická. Díla posledních dvou autorů byla doporučena k další práci, realizována však nebyla vůbec. Doporučení komise k Janouškově soše týkající se požadavku na sepětí hmoty a konstrukčních prků bylo v jeho další tvorbě zajímavým způsobem vyslyšeno, zřejmě to však nebylo jen důsledkem tohoto hodnocení. Avšak již jeho náhradní realizace na Novodvorské se z pohledu té původní jeví poněkud kompaktnějším dojmem¹⁴³

I v rámci mladé generace bylo Novákovo pojetí dost novátorské a až právě kolem poloviny 60. let se dostává na světlo zájmu. Tehdy získal i některé zakázky pro umístění svých soch, i kinetických, do veřejných prostor, většinou do prostor nové výstavby. Několik dobrých důvodů tohoto vývoje vystihla v časopise *Výtvarné umění* historička umění L. Vachtová: "Tak jako splynul zájem o objekt se zájmem o tvorbu Zbyňka Sekala, tak jako zájem o asambláže změnil stanovisko k sochařskému projevu Věry Janouškové, potkal zájem o geometrickou abstrakci sochaře Jiřího Nováka...Na jedné straně jde u něho o grafiku v prostoru, na druhé straně o architektonickou sochu. Inženýrský talent, posedlost pohybem a matematikou. Způsob práce v podstatě rukodílný, což jí dodává zvláštního půvabu osobní angažovanosti. A navíc východisko pro geometrickou abstrakci v plánu její ortodoxie vlastně velmi romantické...Absolutně bezprostřední vztah k přírodě. Pták a letadlo jsou jen dvě varianty téhož problému."¹⁴⁴ Jeho inspirace kinetickou plastikou pochází především od ikony tohoto směru, amerického sochaře Caldera, s jehož prací se setkal na výstavě Expo v Bruselu. Je zřejmé, že podobně jako mnozí jeho generační současníci měl i Novák vřelý vztah k samotnému materiálu. I kdyby jeho práce snad mohly navodit představu spíše průmyslových kontextů, Novákovou doménou bylo perfektní zvládnutí řemeslného zpracování.

¹⁴³ (MČ P4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská, fol. drobná architektura, zpráva CFVU z dubna - května 1964)

¹⁴⁴ (VACHTOVÁ, L. Na okraji. In: *Výtvarné umění*. 1966, roč. 16, č. 6-7, s. 353)

Nejvýraznější, také největší a ve finále i nejnákladnější realizací na sídlišti Novodvorská je z výtvarných děl právě fontána Dálky, umístěná v bazénku v hlavním centru sídliště. Tato zakázka také zůstala jedním z nejvýznamnějších děl autorových. Architektonicky pojatá fontána s celým konceptem náměstí od hlavních architektů definuje urbanistický rámec jehož celek dotváří monumentální kinetická plastika. Je složena z pěti tepaných plechových hliníkových prků nasazených na volně otočných hřídelích, které lepe přiblíží druhý název díla: Křídla. Podle autorových slov mají tato vrámci užího okruhu obdobných námětů autora, symbolizovat vzletnou a zadržovanou touhu.¹⁴⁵ Jedná se o první kinetickou plastiku instalovanou ve veřejném prostoru ve střední Evropě. Na Novodvorské se pak Jiří Novák dostal ještě k druhé realizaci, zpracování průčelí školy Nad koupadly. Dílo s názvem Průniky/Řetěz je pojata podobnou technikou jako plastika fontány. Reliéf s dobovou inspirací vědou a vesmírem je koncipován v monumentální (zde skutečně ve smyslu veliký) formě a v roztěkané, technicistní, jaksí neudržitelné kompozici. Sám autor před dílem poznamenal, že je třeba uznat, že nebyl troškař.¹⁴⁶

S autory sídliště Bořkovcem a Ježkem se J. Novák znal již z dřívější doby. V padesátých letech realizoval pro uliční průčelí Bořkovcova domu v Holešovicích glazovaná keramická domovní znamení, své první dílo do veřejného prostoru. A spolupracovníky měl v architektech Novodvorské i po další léta, kdy pro oba doplňoval architektonická díla svými plastikami. Společně se také úspěšně účastnili v roce 1967 soutěže na nové pražské kašny, kde předvedli návrh kinetické plastiky urbanisticky vsazený do prostředí Františkánské zahrady, vycházející ze zkušenosti spolupráce na Novodvorské i vlastním tvaroslovím projektu. K jeho realizaci však bohužel nedošlo.¹⁴⁷

¹⁴⁵ NOVÁK, J. Interview. In: Vetřelci a Volavky. TV, ČT2, 2. prosince 2008, 20:00.; internetový archiv ČT: KOHOUTOVÁ, R. Vetřelci a Volavky[online]. 1996-2012, poslední revize 2012. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10169621461-vetrelci-a-volavky/20856226640/>>.

¹⁴⁶ (*Tamtéž*)

¹⁴⁷ (MICHÁLEK, J. Veřejná soutěž na kašny a fontány v Praze. In: *Architektura ČSSR*. 1968, roč. 14, s. 404)

Miroslav Chlupáč¹⁴⁸, sochař, malíř a teoretik a kritik současného umění, je další výraznou postavou českého poválečného sochařství, jehož plastika stojí na sídlišti Novodvorská. Zhruba 1,2 metru vysoká figura tesaná v hrubém travertinu byla umístěna před internátem na náměstí hlavního centra. Představuje sedící postavu a je materiálovou variantou autorovy mramorové sochy ze začátku 60-tých let. V jeho výrazových prostředcích je znát kubizující tvarosloví. Osvojil si práci s materiálem a pro materiál, podpořeno jeho zpracováním tradičními technologiemi, a to i v rozměrných realizacích. Především na jednoduchých figurálních a až symbolistních motivech řeší základní sochařské problémy syntézy objektu, kompozice. Jeho zjednodušení však nemá nic společného se schematizací. Plastiky se vyznačují upřímností i v monumentálních realizacích. V průběhu šedesátých let se také aktivně zajímal o soudobé zahraniční dění a podařilo se mu zúčastnit některých sympózií v Německu a Rakousku, přičemž se sám dostal v tehdejší umělecké povědomí. Po roce 1968 však normalizace těmto jeho aktivitám vystavila stop a navíc mu, podobně jako i J. Novákovi, nastaly problémy v podobě omezené možnosti další práce. Ojedinelou realizací z těchto let jsou zajímavé Kamenné palisády před vstupem projektového ústavu v Praze na Emauzích (1972).

Vladimír Janoušek¹⁴⁹ nakonec nerealizoval své dílo ani na původně vybraném místě u jedné ze základních škol, ani v navrhované podobě svařované prostorové hvězdice s

¹⁴⁸ Miroslav Chlupáč (*1920) studoval UMPRUM Praha u prof. K. Štipla. Pak byl totálně nasazen. Ve studiích pokračoval 1945-1948 na VŠUP Praha (prof. J. Wagner). Je členem umělecké besedy, od 1992 znovu obnovené, s kterou pravidelně vystavuje. 1957-1958 člen skupiny Máj, v šedesátých letech v Bloku tvůrčích skupin. V letech 1963-1964 spolu se slovenským sochařem Rudolfem Uhrem připravili I. Československé mezinárodní sochařské sympozium ve Vyšných Ružbachách. V roce 1966 vytvořil pro Expo v Montreal travertinovou sochu Matka s dítětem, nyní v New Foundlandu. Těžištěm tvorby do 1970 monumentální realizace. Zastoupen ve sbírkách NG Praha, Museum des XX. Jahrhundert ve Vídni a jinde. (*Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců*. 4. díl, Ch-J. Ostrava: Výtvarné centrum, 1999, s. 175 – 176).

¹⁴⁹ Vladimír Janoušek (1922-1986) navštěvoval školu uměleckých řemesel v Brně, 1942 byl přijat do ateliéru prof. K. Dvořáka na UMPRUM v Praze, ale školu musel záhy opustit, poté pracoval jako stavební dělník v Německu. Po 1945 studoval na VŠUP v Praze u prof. J. Wagnera. Autor postupně rozvíjel svůj způsob vyjádření myšlenky, možnosti vztahů plastiky k prostoru a architektuře. V šedesátých letech se v jeho tvorbě setkávají dvě roviny: Figurální a krajinařská. Od dřívějších prací se lišili především tím, že byly plošné a bez výrazného zabarvení. Nelze je onačit za reliéfy ani za obrazy. Jemu typické je připevňování kovových plátů k desce a jejich vzájemnému spojení, stavění plochy před plochu. Důraz je pak kladen na vnější obrysy plochých elementů. Janoušek realizoval významné práce v architektuře, pracoval pro Expo v Bruselu, Montrealu i Ósace. Realizoval své práce pro Pražský hrad a další města. Byl členem svazu československých výtvarných umělců (do 1970), členem UB v Praze. 1960-1970 člen tvůrčí skupiny UB 12. Zastoupen v NG Praha a dalších galeriích. (*Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců*. 4. díl, Ch-J. Ostrava: Výtvarné centrum, 1999, s. 175-176).

tyčovými ocelovými prvky. Jeho definitivní realizace se podstatně lišila od počátečních návrhů a koresponduje spíše s posunem v autorově tvorbě, kdy bychom zřejmé analogie mohli nalézt například s jeho plastikou vystavenou na akci Socha a město v Liberci 1969. Jeho plastika Oheň byla postavena ve volném prostoru u vedlejšího centra. Třímetrová skulptura svařovaná ze tří překřížených ocelových dílů, v horní části ukončených coby volné listy, jakoby olemovanými hrubým vyříznutím z jakési základní desky, na spodní části s prvky asambláže, struktury, a s ponecháním stop po zpracování. Dílo snad mohlo vyznívat i jako protikladný živel k Novákově plastice v druhém centru. Na svém místě se však nezachovalo, a zřejmě bylo odvezeno již v polovině 70. let, kdy blízko jeho umístění byla v rámci „akce Z“ vystavěna budova prodejny zeleniny při zahušťování sídliště.

Věra Janoušková¹⁵⁰ v polovině šedesátých let, době vzniku sídliště a umělecké soutěže na jeho výzdobu procházela přerodem ve svém uměleckém vývoji. Od relativně realistického projevu se dostává k dobovému hledání v oblasti figurace, její tehdejší tvorba je blízká například vrstevnici Evě Kmentové. Tehdy pracovala především v sádře a osinkocementu. Čistota věcí z těchto materiálů je důležitá i pro jejich umělecký význam. Z toho hlediska je ještě zajímavější pozdější cesta Věry Janouškové, kdy nalézá osobní vyjádření v použití odpadového materiálu, svařovaného smaltovaného plechu, s esteticky v podstatě opačným výsledkem, kterému již zůstane věrná pro další léta.

V prvním návrhu pro sídliště je od autorky jiná varianta sloupu, jakýsi totem, ne tak jednoduchých a definitivních tvarů. Výsledný osinkocementový sloup u stanice autobusu na ulici Novodvorské při štítu jednoho z domů, naproti hlavnímu centru je syntézou motivů klasického výraziva sloupu a rostlé organiky stonku, přesličky,

¹⁵⁰ Věra Janoušková (1922-2010) studovala na odborné škole Sochařskokamenické v Hořicích, poté na VŠUP v Praze u prof. K. Dvořáka (1944) nakonec v ateliéru profesora J. Wagnera (1948). 1960 se podílela na založení skupiny UB 12, s nimiž vysavovala na všech skupinových výstavách. První výstava UB 12 v roce 1962 byla třikrát zavřena. Zamítavé kritiky zdůrazňovaly jako odstrašující její práce, které byly asamblážemi z plechu železa, cementu a cihel. Po realistických počátcích tvorby začala experimentovat s materiály. Strukturální abstrakce ozvláštnila otisky reálných úlomků, redukovala figuru do plochy, v prvé půli šedesátých let začala používat smaltovaný šrot spojovaný sádrou, osinkocementem, nebo svařováním. Bílé, temně modré a červené plochy spojovaly černé švy, objekty se důstojně zařadily do tradice české grotesky. Z hrnců, kbelíků, konví bandasek a reklamních cedulí svařovala postavy. V roce 1994 získala 1. cenu v soutěži umění v odpadu. (*Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců*. 4. díl, Ch-J. Ostrava: Výtvarné centrum, 1999, s. 173-174).

vyznívá kompaktně v silnou formu téměř posthistorického obsahu. V roce 1969 byl vystaven na akci Socha a město Liberec, v pozmeněné verzi: rozpuřen a položen.

Zajímavou postavou ve společnosti výtvarníků pracujících na Novodvorské byl Valerián Karoušek.¹⁵¹ Současně sochař a horolezec. Tato jeho druhá osobnost se projevovala zjevnou láskou k přírodě a materiálu, tedy především kameni, a byla přenášena do realizací jeho výtvarných prací. Používal spíše expresivnější výrazivo a tvarosloví ve zpracování svých soch. V polovině 60. let experimentoval s množstvím materiálů. Do některých svých plastik naopak zasazoval přímo neopracované přírodní kameny, například říční oblázek (škola Nad Štolou). Hory se mu však nakonec také staly osudnými, když zemřel splolu s dalšími 14-ti členy československé výpravy v Peru. Nedokončil tak ani svou realizaci na Sídlišti Novodvorská. Na její místo bylo umístěno náhradní dílo L. Kovaříka¹⁵² z roku 1967. Při pohledu na skromnou retrospektivu jeho prací však dnes musíme litovat této tragické smrti i z pohledu ztráty pro české sochařství. Jeho díla v sobě měla, zřejmě jako sama jeho osobnost, velkou energii a tvůrčí potenciál.

Autorka Alena Kroupová¹⁵³ se věnovala uplatnění a výtvarným možnostem průmyslové keramiky, porcelánu a kameniny při ve větších realizacích ve veřejný prostoru, zahradní i městské architektuře. Na sídlišti Novodvorská instalovala dekorativní stěnu ze sloupků osazenou glazovanými keramickými prvky dvou barev, tvořící zákoutí vedlejšího centra.

Josef Klimeš¹⁵⁴ byl svou plastikou na Novodvorské mezi ostatními zastoupen jen krátce. Dílo bylo umístěno na zídce u vedlejšího centra. Nevelká kamenná plastika oblých tvarů představuje práci z cesty za původním objektem, archetypem, podstatou a

¹⁵¹ Valerian Karoušek (1929-1970) studoval na šperkašské škole v Turnově a u J. Laudy na AVU v Praze (1953). Byl členem skupiny M 57. Po absolutoriu pracoval v týmu J. Laudy na plastických dílech pro Expo'58 v Bruselu. V 60. letech tvořil abstraktní plastiky z neopracovaného kamene, z lehkých kovových konstrukcí, z vykrajovaného a svařovaného plechu. (*Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců*. 5. díl, Ka - Kom. Ostrava: Výtvarné centrum, 2000, s. 117).

¹⁵² (*Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců*. 6. díl, Kon-Ky. Ostrava: Výtvarné centrum, 2001, s. 170)

¹⁵³ Alena Kroupová (1926-2002) Studovala keramickou školu u b. Dobiáše v Bechyni a u prof. B. Stefana a J. Kavana na VŠUP v Praze (1945-1950). (*Tamtéž*, s. 304).

¹⁵⁴ Josef Klimeš (*1928) studoval Dějiny Umění a Estetiku na FF UK v Praze a u prof. Laudy na AVU v Praze (1949-1954). Člen skupiny Etapa (1960-1970) a SVU Mánes (od 1991). Věnoval se především figurální tvorbě a realizacím v architektuře. Počáteční tvorba byla expresivní a navazovala na kubistická východiska. V šedesátých letech hledal tvarovou čistotu, figurální motivy abstrahoval do jednoduchých tvar, vracel se tak k přírodnímu tvaru poznamenanému otiskem lidské ruky. (*Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců*. 5. díl, Ka-Kom. Ostrava: Výtvarné centrum, 2000, s. 217).

čistým tvarem, inspirovanou například prací Arpovou, ale i hledáním adekvátních prostředků pro monumentální plastiku. Filozofický přístup k tomuto hledání doložil i A. Bořkovec, který popisoval autorův původní záměr o zpracování povrchu reliéfem textu.

V roce 1967 realizoval Z. Šimek¹⁵⁵ keramický reliéf na průčelí základní školy Jílovská. Hravý motiv, vynikající kompozicí, využitím materiálu a příjemnou barevností byl bohužel odstraněn v roce 2005, bezdůvodně vrámci rekonstrukce školy. Nahradila jej drobná a ostrá struktura šedavého povrchu holého průčelí.

Výzdobu interiéru kulturního domu na Novodvorské v roce 1973 zrealizoval textilní výtvarník Jiří Mrázek¹⁵⁶.

Mezi autory uměleckých děl na Sídlišti Novodvorská je jmenován také Jan Hána. Žádná jeho práce však na sídlišti není. Z rozhovoru s architekty sídliště jsem se dozvěděl, že i tento, ve své době velmi činný a angažovaný akademický sochař, měl určitý zájem zúčastnit se umělecké soutěže (přičemž v prvních fázích výběru a schvalování děl mezi umělci ještě nefiguruje). Ta se totiž rozrostla v poměrně velkou akci, podobně jako některé další umělecké soutěže okolo výstavby sídlišť z té doby, navíc obsazena kvalitními umělci. Svou plastiku (figurální plastiku) pak zmiňovaný autor pro sídliště vytvořil, avšak umístěna nebyla.

Výtvarná díla se na Novodvorské naštěstí povětšinou dochovala. Vyjma dekorativní průmyslové keramiky A.Kroupové, která zdá se poněkud ponechána osudu, jsou zbylé plastiky sídliště v relativně dobrém stavu. Byla ztracena zmíněná reliéfní keramická mozaika na průčelí školy Jílovská. Podle architekta Bořkovce byla na svém místě na Sídlišti jen velmi krátce umístěna plastika Klimešova. Nejcitelnější ztrátou zůstává

¹⁵⁵ Zdeněk Šimek (1927-1970) studoval u prof. K. Dvořáka a J. Wagnera v Praze na VŠUP (1946 – 1951). Působil jako sochař figurista v Praze, v dřevěných i kamenných plastikách 60. let vyjadřoval lásku k přírodě. Vědomým oprošťováním směřoval k jednoduchosti, hlavním materiálem byl černý dub. Transformoval přirozenou vertikálu kmene do podoby dvojtorza, idolu, ptáka, stínu či sloupu. Od poloviny 60. let se zaměřil spíše na kamenné skulptury sumárního tvaru. 1951 se představil na Výtvarné úrodě, 1966 a 2000 na Hořickém sochařském sympoziu a jinde. Věnoval se realizacím pro architekturu. Člen skupiny Trasa. Zastoupen ve sbírkách NG v Praze. (*Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců*. 16. díl, Šam - Šta. Ostrava: Výtvarné centrum, 2005, s. 47).

¹⁵⁶ Jiří Mrázek (1920-2008) studoval na keramické a později na Státní grafické škole v Praze, (1945-1949) v keramickém ateliéru u J. Kaplického na VŠUP tamtéž. Pracoval jako textilní návrhář a zabýval se designem bytového textilu. Věnoval se i monumentální textilní tvorbě, realizoval řadu dekorativních látek a koberců. Od 1950 se zúčastnil společných výstav výtvarného odboru Umělecké besedy a četných dalších výstav u oboru užitého umění doma a v zahraničí. Byl členem skupiny UB 12 (1960 – 1969) a Bilance (1956-1966). Manžel malířky Daisy Mrázkové. Zastoupen ve sbírkách NG v Praze. (*Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců*. 9. díl, MI-Nou. Ostrava: Výtvarné centrum, 2000, s. 93).

zmizení plastiky Oheň. Janouškovo třímetrové dílo bylo s největší pravděpodobností odstraněno po zahušťování sídliště v polovině 70. let.

Vyložená genocida se pak chystala z pohledu sídlištní plastiky na Novodvorské až v době zcela nedávné. Odvoz do depozitáře v rámci plánu přeměny plochy centrálního náměstí hrozil Novákově mobilu, a plán nadále nepočítal ani s plastikou Chlupáčovou. Vlna zájmu jinak veskrze rezignované veřejnosti byla iniciována sochařem Pavel Karousem v odborných i laických kruzích, i za pomoci petice, z pozice jeho projektu Větřelci a volavky založeného na mapování a ochranu sídlištní plastiky. Tento plán radnice se podařilo zastavit a nakonec byla dokonce prosazena varianta revitalizace náměstí ve smyslu obnovy v původním vzhledu, včetně ošetření plastiky a její zpětné instalace. Současné revitalizační změny provádí architekt Jan Nedvěd s respektováním záměru původních architektů, včetně jejich konzultací a s vědomím urbanistického konceptu náměstí.¹⁵⁷

4. Kritika situace

Návrat k racionálnímu pojetí architektury podpořily jak osvobození a setrvačnost obratu od socialistického realismu, tak opětovné oficiální výzvy k přeorientaci zpět tímto směrem. A skutečně hromadná výstavba průmyslového charakteru se začala uskutečňovat až nyní, tedy od konce 50. let. A až s jejím plným rozsahem tu vedle totální realizace idejí funkcionalismu přichází v praxi také manifestace nepředpokládaných problémů.

"Zahodili jsme po právu všechny staré rekvizity tvorby prostředí např. v bytovém zařízení, v bytech samých, v objektech, v sídlištích, městech. Ale lidé nejsou vždy spokojeni. Cosi jim chybí. Ocitli se v jakési labilitě bez užšího vztahu k prostředí, v němž žijí. Jsou tu jako cizinci Nejpatrnější je to například v nových velkých sídlištích, kde často postrádají podmínky pro intimitu a klid osobního a rodinného života i podmínky svého společenského styku. Neosobní architektura takové hromadné výstavby není dobře schopna připoutat k sobě člověka, vyvolat jeho citové sepětí s prostředím"¹⁵⁸

¹⁵⁷ (BALŠÍNEK, D. Chromový bazének na Novodvorské. *Lidovky.cz* [online]. 29.4.2011, roč. 12. [cit.2012-03-20]. Dostupné z: <<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=10464&type=11>>. ISSN 1213-1385)

¹⁵⁸ (Honzík, 1965, s. 200)

Rigidní a determinující přístupu (nejen) české předválečné moderny se na dlouhá léta usadil v myslích architektů. Hromadná bytová výstavba byla jím určována a ztížená podmínky pro realizaci atypových architektur v jejím prostředí to jen dotvrzují, příznačná je přetrvávající, nebo neutuchající, a často osobní nevraživost k emocionálnímu pojetí funkcionalismu, případně architektuře skulpturální, víceméně tedy jakkoliv jedinečné. Ústup z pozic typu forma následuje funkci nebo hlediska čisté ekonomie je velice pozvolný. Možné prolomení ledů po výstavě v Bruselu, je nadále korigováno teoretickou činností směřující proti výrazněji individuálnímu projevu, kdy jsou sice přejímány technické novinky a otevírá se možnost porovnat i se západní architekturou, ale ve výsledku v mezích jakési "české přisnosti"¹⁵⁹ Doprovázené neustálou latentní touhou mnohých našich architektů vyvozovat objektivní závěry ve formálních oblastech architektonické tvorby a stavební praxe.¹⁶⁰

"Je jasné, že průmyslové stavební metody, jimž slouží typizace, vedou k nutnosti dodržovat určité zákonitosti, které se musí odrazit v prostorovém členění a plastickém utváření staveb...Jde o přehodnocení vztahu mezi typizací a architekturou."¹⁶¹ A také o přehodnocení pohledu na možnosti této architektury v prostředí. Prefabrikace tak dává architektovi určitou omezenou škálu tvůrčích možností k řešení projektů. Charakteristickým znakem výsledné architektury je pak určitá homogennost. Kromě kompozičního řešení celého rozvrhu sídliště má autor u jednotlivých staveb na výběr je jaksi prodloužit či zkrátit, odlišně řešit koncovou sekci, nebo například prosadit atypové loggie. Bez zásahu do její struktury, to odpovídá i materiální podstatě staveb. Celkový výsledek však stále vychází z osobnosti autorovi, o něco méně závisí na té tvůrčí, o to více však na morální, na jeho zodpovědnosti a pro velké sídlištní celky na dobré předvídatosti. Vyžaduje chuť pro architektonickou práci s typy a musí se věnovat péči o detail.

Jenže "Kdybych alespoň mohl pracovat s prvky, se kterými vnitřně souhlasím"¹⁶² Zkrátka řečeno bylo schledáváno, především empiricky, zpětně, že takové prostředí architekturu jaksi absentuje, nevyhnutelná konfrontace tedy přinesla otázky po

¹⁵⁹ (ŠVÁCHA, R. *Architektura 1958-1970*, In: *Dějiny českého výtvarného umění (VI/1)*. Praha: Academia, 2007, s. 43)

¹⁶⁰ Např. architekt Hilský, a dále Honzík nebo Gočár a jiní, s představou např. o slohotvorném potenciálu typového prostředí.

¹⁶¹ (STROCH, K. *Dvacet let typizace ve výstavbě. Architektura ČSR*. 1969, roč. 15, s. 171-173)

¹⁶² (POLÁK, J. *Diskuse o typizaci u hranatého stolu na pokračování v Praze Brně a Bratislavě*. In: *Československý architekt*. 1967, roč. 13, č. 1, s. 4)

příčinách selhání stavebníků. Na názor práce typizačního ústavu byl dotazován v časopise *Československý architekt* Timotheus Slezák: "Seděl jsem v komisi, která posuzovala typy T06, T07 a T08 B. Tam se do jisté míry promítla práce STÚ. Když byla položena tehdy pracovníkům STÚ otázka, zda současně s dispozicířešili i otázku architektury, bylo bohužel, zjištěno, že architektura byla při celé práci opomenuta.. Řešila se dispozice – a ty dispozice jsou skutečně dobré – ale architektura se prostě nedělala."¹⁶³

S logickým argumentem přichází již dříve ve svém rozboru funkcionalistického dědictví K. Honzík: "V takovém případě kdy předmět není vhodný pro hromadnou výrobu, je jeho tvarová typizace pouhým formalismem."¹⁶⁴ Architekti volají po prvkové prefabrikaci, přípravě betonu na pracovišti, větší variabilitě dílů, mělo být ponecháno volné pole působnosti architektům, kteří by vyvinuli bohatou škálu řešení v menších sériích a ve velkém výběru, atd. Tyto požadavky, vynášené stále větším množstvím zainteresovaných osob, zdálo by se přinesou i ono přehonocení priorit v investicích. Ale snaha po její redefinici a změně nakonec přecijen narazila. Snaha jakkoliv pracovat s prefabrikovanými díly byla totiž v 60. letech blokována monopolem stavebních firem hovicích těžké prefabrikaci a velmi málo přizpůsobivých, vedených čistě ekonomickou logikou dále směrem od lehké k těžké prefabrikaci: "Typizace a diktát technologie postupující od výroby cihlových bloků k celostěnným panelům z lehčeného betonu, k zavěšeným stěnám a k výrobě montovaných jader."¹⁶⁵

Zástupce Pražského architekta Jiří Hrůza se v kontextu diskuse nad problematikou kvality sídliť a typizace dotazuje se po absenci kompozice, respektive městotvorných prvků: "V padesátých letech jsme kritizovali ornamentálnost historizujících zastavovacích systémů. V současné době je to však opět ornament, i když ornament, která má blíže k výtvorům abstraktního umění než k ornamentu klasickému"¹⁶⁶. A dále dokonce i po oprávněnosti jiné doktríny funkcionalismu, totiž dělení města do funkčně segregovaných okrsků: "Zda je správné vytvářet vůbec v našich městech rozsáhlé územní celky, které jsou v podstatě věnovány pouze jedné funkci - bydlení. V

¹⁶³ (SLEZÁK, T. Diskuse o typizaci u hranatého stolu na pokračování v Praze Brně a Bratislavě. In: *Československý architekt*. 1967, roč 13, č. 3, s. 4)

¹⁶⁴ (HONZÍK, K. Formové otázky současné architektury. *Architektura ČSR*. 1964, roč. 10, s. 153)

¹⁶⁵ (ŠEVČÍK; BENEŠ, s. 36)

¹⁶⁶ (HRŮZA, J. Krize sídlišť? In: *Československý architekt*. 1967, roč. 13, č. 4, s. 1)

urbanistické praxi je znám pojem město - noclehárna, který rozhodně nemá pozitivní obsah."¹⁶⁷

Při problematičtém hledání kvality, kdy se v diskursu (kromě zevšeobecnující tendence tvorby životního prostředí objevují také nové otázky psychologie a sociologie urbanismu, podpořeny novou znalostí názorů zahraničních¹⁶⁸, se možná poněkud archaicky, snad právě z nemožnosti uchopení jiného reálného východiska, nebo z oportunistu, směřuje diskuse o kvalitách sídlišť zpět k možnosti řešení formou sekundární estetizace architektur hromadné výstavby. Zdálo by, že jde o neschůdné řešení, když předpokládaná míra zobrazení a výrazu závazná pro architekturu evidentně chyběla v samotné praxi architektonické typizace, vnímáme li tento pojem v plném slova smyslu.

Razantní odpověď této snaze přichází například od Jindřicha Chalupického: "Racionální škatulky zařízené racionálními škatulkami se asi nikdy nestanou domovy. Ale pomůže nám, jestliže místo bydlení účelného se nám dostane bydlení krásného? Pomůže plastická a barevná krása, tvarová fantastika, autentické umělecké činy?...Byla-li kde chyba ve funkcionalistickém a racionalistickém zařizování, nebyla v jeho manifestním funkcionalismu a racionalismu, ale v jeho latentním estetismu. Diskuse o novém bydlení se nedá vyřešit na půdě estetiky."¹⁶⁹

Diskuse o kvalitativních a estetických hodnotách sídlišť a o problematice nových obytných obvodů a hromadné bytové výstavby vůbec se od počátku 60. tých let stává velkým tématem nejen v odborném tisku, ale nakonec, vzhledem ke své naléhavosti, i pro nearchitektonickou veřejnost. Zvláště pak právě pro obyvatele nových sídlišť. Tento všeobecný zájem dokonce odhalil své době mnohé z podstaty problémů, ta ale paradoxně svá zjištění, z víceroch důvodů, povětšinou již nevyužila k řešení. Dokud byla aktuální usnesení z roku 1959, která ukládala vyřešit bytový problém do roku 1970, z tehdejší situace nenabízelo se nakonec jiné oficiální východisko než rychle dokončit etapu kvantitativního řešení bytového problému. Výstižný je k uzavření této kapitoly názor slovenského architekta Stanislav Talaše: "Dostali sme se tak daleko, že pre celú Bratislavu západ, ktorá bude mať po dokončení zhruba 60 000 duší, máme

¹⁶⁷ (HRŮZA, J. Krize sídlišť? In: *Československý architekt*. 1967, roč. 13, č. 4, s. 1)

¹⁶⁸ Kde na obdobná témata také vrcholí diskuse, vedené zde především o krizi současného města a jeho aglomerací a sídlišť, bydlení, přežitku a diktátu, resp. sterilitě moderny atp. a jejichž výsledky se postupně dostávaly i do našeho tisku, např. Skupina Team 10, viz: HON, M. Team 10. In: *Československý Architekt*. Roč. 13, č. 3, s. 6-7.

¹⁶⁹ (CHALUPECKÝ, J. Byt a fylosofie. In: *Výtvarná práce*, 1964, roč. 12, č. 23, s. 6)

jeden jediný typ, který má jeden veziak, jednu „štyřpodlažku“ a jednu „osempodlažku“ A z tohoto máme – a já to poviem otvorene – zničit' celú bratislavskú západnú oblasť, pretože teraz po schválení tohoto typu už len zmena zábradlí je považovaná za atyp."¹⁷⁰ A situace, se kterou se ani přes tento značný tlak odborné i laické veřejnosti nepodařilo pohnout, byla naopak ještě více ztracena po roce 1968, kdy byla situace ztracena nejen vrámci celkového normalizačního směřování, spojeného na technologické rovině s prohlubující se tendenčností a vulgarizací postupů, ale i kvůli dřívější politické angažovanosti architektů před příjezdem varšavských armád, kdy byly navíc těmto omezeny jejich původní možnosti a vliv na výstavbu a potažmo její výsledky.

Závěr

Bylo-li téma práce původně vybráno pouhou fascinací z existence kinetické plastiky J. Nováka a celkovým dojmem z prostředí sídliště, ani při hlubším zkoumání a jmenovitém poznání původu jednotlivostí, materiálů a prostředí, které bývá běžně „uživatelsky“ přehlíženo jako samozřejmé, nepřestal jsem se jím nadále zabývat s jistým bližším porozuměním, snahou o jeho správné pochopení a řekněme sběratelskou nákloností¹⁷¹.

Byl zde, dle mého názoru, zajištěn například poměrně rozsáhlý fond přízvěvků k dějinám sídlištní plastiky. A nejen sídlištní: V archivu městské části prahy 4 jsem zjistil zcela jistě neprobádané průvodní zprávy jednání o výzdobě sídliště Novodvorká, doprovázené fotografiemi předvedených modelů a návrhů jednotlivých děl. Podobně hodnotné snímky, dokumentující Z. Voženílkem stavbu sídliště i situaci osazených plastik jsem pak získal zapůjčeny od architektů sídliště. Tato umělecká soutěž i její výsledky se jeví nečekaně bohatě, kvalitně a také svobodomyšlně a pokrokově, a to podle všeho především zásluhou samotných projektantů Ježka a Bořkovce, především co do výběru autorského kolektivu, tak také námětů a finálního rozmístění jejich děl. Některá zde zdokumentovaná díla jsou navíc nadmíru vzácnými přízvěvkami do soupisu prací zúčastněných českých umělců. Takovým je například abstraktní plasta charisma Valeriána Karouška, předčasně zemřelého při horolezecké výpravě v Andách, nebo realizovaný betonový sloup Věry Janouškové, pro její tvorbu

¹⁷⁰ (TALAŠ, S. Diskuse o typizaci u hranatého stolu na pokračování v Praze Brně a Bratislavě. In: *Československý architekt*. 1967, roč 13, č. 5, s. 4)

¹⁷¹ Neplést se sentimentem.

poněkud netypický a odhalující také něco z jejího sochařského hledání. Ani toho si na sídlišti možná hned nevšimnete, i když stojí zakomponován nedaleko zastávky městské dopravy. Tím spíš si pak chodec neuvědomí umělecké vztahy v keramické dekoraci při vedlejším centru. Alena Kroupová se však novátorsky věnovala právě možnostem uplatnění průmyslových materiálů v exteriérech.

Ovšem téma samotného urbanismu sídliště, které bylo také zadáno jako hlavní zájem bádání, ukázalo postupně v komparaci k množství dobové produkce a kritických hlasů teoretických, které jsem procházel v soudobém tisku, řadu zjevných kladů. Ucelený projekt vyznívá přes vysokou průměrnou podlažnost domů ve svých interiérech „obyvatelně“ a „lidsky“, jak by zněla pochvala tehdejší kritiky. Mimo to, že budovy skutečně vyrůstají z dobře rozvrženého a funkčního plánu, nepostrádajícího určitou jasnost, avšak netrpícího strohostí. Vše je doplněno důkladně vypracovanými povrchy mezidomí s obytnou zelení a drobnou architekturou. Velké množství bytů je vyprojektováno s loggii a značná část z celkového počtu, krom těch které v podelných osmipatrových domech lemují Novodvorskou ulici, je mimo dosah hluku z komunikací. Domy kolem Novodvorské navíc krom svého latentně reprezentativního konceptu právě mnohé ze zbylých odhlučují. Oblučná centra zřejmě ve své době mnoho nenabízela, avšak architektům se přesto podařilo naplnit pojem náměstí v obou centrech, a budova vedlejšího centra s terasou v patře, dnes bohužel v podstatě zničená, i hlavní centrum se systémem loubí, nepostrádaly estetické kvality. Pokud je možné hodnotit estetické kvality, resp. zde výtěžnost estetická, které je navíc hlediskem poněkud subjektivním a diskutabilním, objektivizovanými typovými prostředky. Tedy pokud se ohlédneme po výsledcích formových a výrazových, vycházejících z prostředí architektury sídliště Novodvorská, i nadále zůstává dojem spíše kladný. Takto však musím mluvit spíše za sebe. Dobře působí rozvrh využívající sebemenší terénní změny a poměrně slušná variabilita hmot, různé rastry fasád členěné loggii a jistě kvalitní byl i původní barevný koncept, vedený ve světlejších odstínech a přirozených barvách materiálu a doplněný výraznými jednotícími prvky opakujícími se v sídlišti. Velkým přínosem bylo tak setkání se samotnými autory obytného souboru, i když jsou již staršího věku.

Bakalářská práce jistě ve svém rozsahu a o své autoritě nemůže rozvíjet jakési teoretické závěry, v její stati je však dření výtah datového fondu pramenného materiálu,

doplněný o kontextuální informace dobové teorie i praxe, i informace současného bádání, i když jsem v době své činnosti na ní mnoho seriózního zájmu, zvláště o sídlištní architekturu, nezaznamenal. Snad krom některých zmínek ve schrujících sbornících. Fond práce je utříděn do ideového celku, jak bylo nastíněno v úvodu, a může být potenciálně zahrnut do širšího fondu infomací o (Pražských) sídlišťích své doby.

Snad může tento materiál dále poslouží především inspiračně, jak k dalšímu bádání, tak také k pomoci přehodnotit současný pohled na sídliště jako celek i na jejich výzdobu a architekturu. V porevolučních letech i dále je sídlištní plastika často chápána jako symbol komunismu, podobně jako paneláky, a prostředí sídlišť zbytečně ničeno. Někdy z pouhé lhostejnosti nebo neznalosti.

Socialistické plánování iniciovalo hromadnou bytovou výstavbu v ambiciózním a jinak nemyslitelném rozsahu. Dnes se tehdejší paradigma vytratilo. Je zřejmé, že dnes již není možné stavět lidem byty a učit je v nich následně i žít, jak si to představoval Brežněv. Lidé většinou nepřijímají kladně ani oficiální instrukce a zobecnění v tak neexaktních rovinách jako je životní styl. Na druhé straně je nutné připustit, že přirozeně inklinují ke zjednodušení a schematizaci, podléhají módním trendům a kýči, před čím že varovali všichni tvůrci obecných stanov, včetně Karla Honzíka v jeho Životního slohu. Také proto je důležité zkoumat předchozí etapu a její vývoj. Kritickou revizi, případné zamítnutí pak provádět v komparaci ke znalosti dobových fakt a informací. Jedině komplexní pohled a dostatek informací může zvýšit obecné nároky na kvalitu prostředí a úroveň vkusu. Jestliže po přeskupení společenských hodnot v roce 1989 se původní ideje, ač především ty politické, oficiálně stávají historií, Produkty zůstaly a byly vrženy do nového konkurenčního prostředí, ve kterém prokazují své kvality v nových kontrastech. A sídliště a socialistická architektura vůbec jsou v tomto ohledu dědictvím značného rozsahu.

Nevýhodou odklonu od čerstvě uzavřených historických etap bývá jednostrannost závěrů a zpětných kritik a příklon k druhému extrému v úhlu pohledu. Z kraje devadesátých let byl právě „panelák“ ve spojení s minulým režimem paušálně odsouzen. Napomohla například nepříliš vhodná vyjádření Václava Havla o „králíkárnách“ z návštěvy Jižního Města.¹⁷² Jenže socialistická sídliště tu stojí poměrně

¹⁷² WOLF, P. Panelák je panelák je panelák. *HN.IHNED.CZ*[online]. 22.10.2010, roč. 17. [cit.2012-06-26]. Dostupné z: <<http://hn.ihned.cz/c1-47407780-panelak-je-panelak-je-panelak>>.

jistě dodnes, mnohde již přes svoji původně předpokládanou životnost, která je naopak značně prodlužována nejrůznější technickou modernizací, a situace na rychlejší proměnu nevypadá a ani k ní nesměřuje. Navíc se různá potenciální východiska a protiváhy v podobě útěku z města a řešení ve formě novostaveb satelitních měst z rodinných domků v posledních letech vyčerpává a tato vlna opět ustává. A soušasná, respektive nová, městská výstavba se od formy funkcionalistických bloků, ani přes značné rozšíření a zkvalitnění materiálové základny, příliš neposunula. Dřívější teorie architektury byla, v 60. letech, velmi často věcná a ve svých názorech pojmenovávala skutečné příčiny problémů, ač je nedokázala nebo nemohla řešit, byla apolitická. Mnohé názory zestárly s dobou, ale ztrácí se i kontinuita seriózní kritiky a zájmu o řešení problémů.

Například na Novodvorské je jediným, o to však citelnějším developerským zásahem do sídliště (ano, bohužel se mu nevyhla) projekt Novodvorská Plaza. Obchodní centrum s velkoprodejnou Tesco bylo vybudováno v areálu VÚST, využívá jako vstupu jednu z jeho budov a protažené za původní objekt klasickou krabicí hal. Škoda je o to větší, že se jednalo o jeden z posledních podobných projektů v Praze, neboť je pro ně napříště vyčerpána. Neatraktivně spravované hlavní centrum, stále uchovává svou roli a částečně i charakter. Jestliže se lépe zásobený obchod přesunul, dá se do něj kousek zajet, jenže hlavní centrum s náměstím ztrácí na atraktivitě a někdejších provozu i absencí péče ze strany města, špatnými dílčími zásahy majitelů jeho jednotlivých komerčních prostor, které rozbíjí původně jednotný koncept a vyznění, i nízkou úroveň samotné nabídky služeb. V nedávné době sice alespoň loubí komunikačních tras centra získala jednotný nátěr a rýsují se i plány na revitalizaci plochy náměstí, ovšem fakt, že po postavení sídliště přichází první vyložená negativa až po roce 2000¹⁷³, jistě není dobrým znamením. Nedávno jsem dokonce zaznamenal snahy o zastavění pozemku koupaliště obytnými domy. A plastiky Dálky, a celou situaci náměstí včetně další plastiky (Chlupáč) se podařilo pro revitalizaci uchovat jen včasnou iniciativou sochaře Karouse, a to před

ISSN 1213 - 7693.

¹⁷³ Sídlíště bylo, již bez vědomí architektů, dvakrát „zahušťováno“ již v průběhu 70. let, ovšem pro sídlíště to ve výsledku nějakou výraznou změnu nepřineslo. Obytné domy (bodové) přibýly většinou po okrajích sídliště, a doprovodná občanská vybavenost nebyla zrealizována v zamýšleném rozsahu (plánovaná prodejna při ústí Novodvorské i s uměleckou výzdobou nebo rozšíření základní školy o plaveckou třídu atp.) byla však ztracena Janoušková plastika, zřejmě odvezena vrámci stavby budovy zeleniny a jistě byl již mírně narušen původní koncept, včetně barevnosti. (Archiv hlavního města Prahy, Zápisy ze zasedání předsednictva, rady, pléna a zastupitelstva ÚNV, NVP a HMP (1945-1994), zápisy z jednání rady HMP. z 1975, od s.44)

zámkovou dlažbou a typickou „EU“ úpravou parteru. Taková ztráta by dle mého byla téměř fatální škodou celému sídlišti. Úřednický estetizováno však bylo průčelí kulturního domu, které kolem roku 2000 „získalo“ oranžovou fasádu a oblouček v čele portálu, zatímco zadní strana je v havarijním stavu. Jinde jsou obytné domy přetřeny na žluto a dokonce i vymalován strom do výšky 3. patra. Sochař Karous: "Nejde nám o to, aby tu vznikl skanzen. Město se musí vyvíjet, ale pokaždé, když se revitalizuje veřejný prostor, měl by se vyřešit líp, než to, co nahrazuje. Že se odsadí plastika a nahradí se parkovištěm nebo jiným komerčním využitím, pro mě není zlepšení veřejného prostoru, ale jeho kolonizace kapitalismem."¹⁷⁴ nakonec vcelku vystihl labilitu současné situace.

Seznam použité literatury a pramenů

1. BALŠÍNEK, D. Chromový bazének na Novodvorské. *Lidovky.cz* [online]. 29.4.2011, roč. 12. [cit.2012-03-20]. Dostupné z: <<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=10464&type=11>>. ISSN 1213-1385.
2. BENEŠOVÁ, M. Integrace umění a syntézy v architektuře In: *Výtvarná práce*, 1963, roč. 12, č. 6, s. 2 - 4.
3. BOŘKOVEC, A.; JEŽEK, V. Interview., 4. duben 2011, 15:00.
4. Diskutujeme ke sjezdu. Skupina M57, In: *Výtvarná práce*. 1960 roč. 8, č. 21, s. 4.

¹⁷⁴ (NEKVIDOVÁ, T. *Veřejný prostor v éře reálného kapitalismu* [online]. 1997-2012, poslední revize 8.8.2011 [cit.2012-03-20]. Dostupné z: <<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=10464&type=11>>).

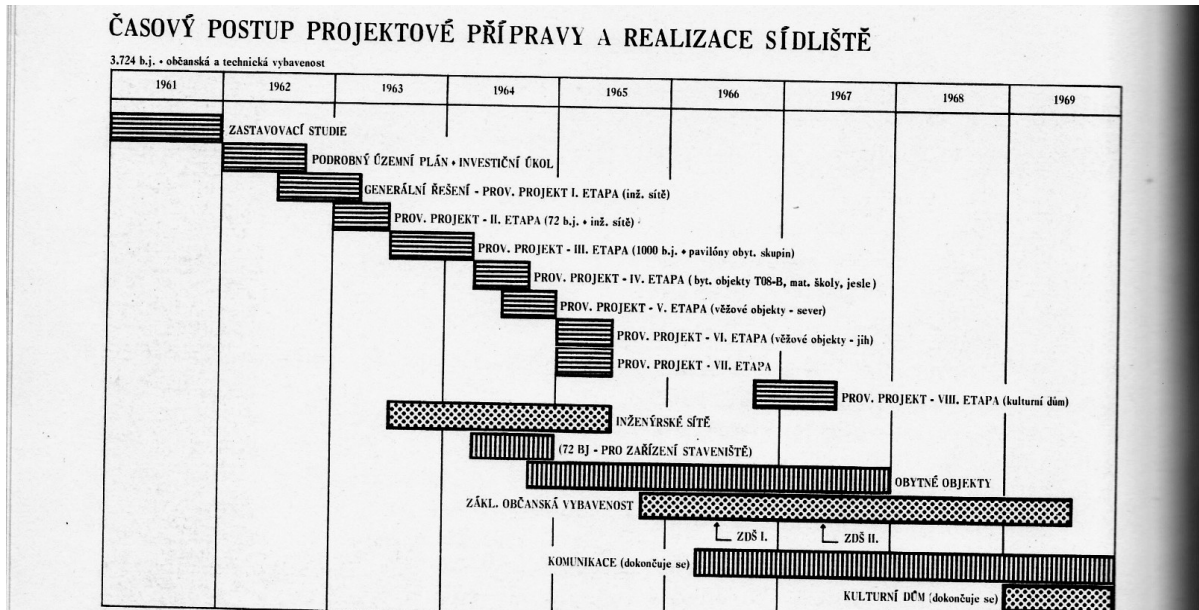
5. GATZ, K.; ACHTERBERG G. *Barevnost v architektuře*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1967.
6. GORAD; ČELECHOVSKÝ, Soutěž kvality projektů za rok 1970 v Pražském projektovém ústavu In: *Československý Architekt* 1971, roč. 17 č. 10, s. 4-5.
7. HONZÍK, K. Je funkcionalismus mrtev nebo žije? In: *Architektura ČSR*. 1964, roč. 10, s. 98 -102.
8. HONZÍK, K. *Z Tvorby Životního Slohu*. Praha : Nakladatelství politické literatury, 1965.
9. HRŮZA, J. *Hledání Soudobého Města*. Praha : Obelisk, 1973.
10. HRŮZA, J. *Budoucnost Měst*. Praha : Orbis, 1962.
11. HRŮZA, J. Krize Sídlišť? In: *Československý architekt* 1967, roč. 13, č. 4, s. 1.
12. KRISE, J. O jednom pražském sídlišti. *Československý architekt*. 1967, roč 13, č. 8, s. 4.
13. KUDĚLKA, Z. V. Architektura třicátých let v českých, na Moravě a Slezku. In: *Dějiny českého výtvarného umění 1890/1930 (IV/2)*. Praha: Academia, 1998, s. 39 - 59. ISBN 80-200-0623-0.
14. MICHÁLEK, J. Veřejná soutěž na kašny a fontány v Praze. *Architektura ČSSR*. 1968, roč. 14, s. 404.
15. NEKVIDOVÁ, T. *Veřejný prostor v éře reálného kapitalismu* [online]. 1997-2012, poslední revize 8.8.2011 [cit.2012-03-20]. Dostupné z: <<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=10464&type=11>>.
16. *Novodvorská*, Praha: Vystavba hl.m.P. - výstavba sídlišť, 1972.
17. NOVÁK, J. Interview. In: *Vetřelci a Volavky*. TV, ČT2, 2. prosince 2008, 20:00.; internetový archiv ČT: KOHOUTOVÁ, R. *Vetřelci a Volavky*[online]. 1996-2012, poslední revize 2012. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10169621461-vetrelci-a-volavky/20856226640/>>.
18. NOVÝ, O. *Architekti Praze*. Praha: Pražský projektový ústav, 1971.
19. PECHAR, J. *Československá architektura*. Praha: Státní tiskárna, 1979.
20. POLÁK, J. Diskuse o typizaci u hranatého stolu na pokračování v Praze Brně a Bratislavě. In: *Československý architekt*. 1967, roč 13, č. 1, s. 4.
21. RAGON, M. *Kde budeme žít zítra*. Praha : Mladá Fronta, 1967.
22. RAIMANOVÁ, I. *Socha a město Liberec*. Liberec: Spacium, 2008. ISBN 978-80-87213-00-1.
23. ŠETLÍK, J. Bilance československého sochařství. In: *Výtvarné umění*. 1965, roč. 15, č. 4 - 5 s. 145 -167.
24. ŠETLÍK, J. Socha 1964 v Liberci. In: *Výtvarné umění*. 1965, roč. 15, č. 2 s. 49 – 56.
25. ŠEVČÍK, O.; BENEŠ O. *Architektura 60. let*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-1372-4.
26. ŠLAPETA, V. Architektura třicátých let v českých, na Moravě a Slezku. In: *Dějiny českého výtvarného umění 1890/1930 (IV/2)*. Praha: Academia, 1998, s. 389-412. ISBN 80-200-0623-0.

27. SLEZÁK, T. Diskuse o typizaci u hranatého stolu na pokračování v Praze Brně a Bratislavě. In: *Československý architekt*. 1967, roč 13, č. 3, s. 4.
28. *Slovník českých a Slovenských výtvarných umělců*. 1. díl, A-Č. Ostrava: Výtvarné centrum, 1998. ISBN 80-86171-00-0.; 3. Díl, Ch - J. Ostrava: Výtvarné centrum, 1999. ISBN 80-86171-04-3.; 5. díl, Ka - Kom. Ostrava: Výtvarné centrum, 2000. ISBN 80-86171-05-1.; 6. díl, Kon – Ky. Ostrava: Výtvarné centrum, 2001. ISBN 808617106X.; 9. díl, MI – Nou. Ostrava: Výtvarné centrum, 2000. ISBN: 80-86171-14-0.; 10. Díl, Nov – Pat. Ostrava: Výtvarné centrum, 2002. ISBN 8086171159.; 16. díl, Šam - Šta. Ostrava: Výtvarné centrum, 2005. 80-86171-25-6.; 20. díl, Vil-Vz. Ostrava Výtvarné centrum, 2009. ISBN 9788086171333.
29. ŠMOLÍK, F. Bytová výstavba v Praze. *Architektura ČSSR*. 1962, roč. 8, s. 427 - 440.
30. STROCH, K. Dvacet let typizace ve výstavbě. *Architektura ČSSR*. 1969, roč. 15, s. 171-173.
31. ŠTVÁN, J. *Pravidla plánování a stavby sídlišť*. Brno: VÚVA, 1966
32. ŠVÁCHA, R. Architektura 1958-1970, In: *Dějiny českého výtvarného umění (VI/1)*. Praha: Academia, 2007, s. 38 - 56. ISBN 978-80-200-1489-6.
33. TALAŠ, S. Diskuse o typizaci u hranatého stolu na pokračování v Praze Brně a Bratislavě. In: *Československý architekt*. 1967, roč 13, č. 5, s. 4.
34. VACHTOVÁ, L. Na okraji. *Výtvarné umění*. 1966, roč. 16, č. 6-7, s. 346-53.
35. WOLF, P. Panelák je panelák je panelák. *HN.IHNED.CZ*[online]. 22.10.2010, roč. 17. [cit.2012-06-26]. Dostupné z: <<http://hn.ihned.cz/c1-47407780-panelak-je-panelak-je-panelak>>. ISSN 1213 – 7693.
36. ZAHŘÁDKA, J. *Novodvorská - sídliště hlavního města Prahy*. Praha: ministerstvo výstavby a techniky, 1970.
37. Archiv hlavního města Prahy, Zápisy ze zasedání předsednictva, rady, pléna a zastupitelstva ÚNV, NVP a HMP (1945-1994), zápisy z jednání rady HMP.
38. Městská část Praha 4; Oddělení správní archiv, odd. s. Novodvorská.
39. *Generel sídliště Novodvorská*[situace 1:1000]. PRAŽSKÝ PROJEKTOVÝ ÚSTAV. Soukromý archiv autorů.

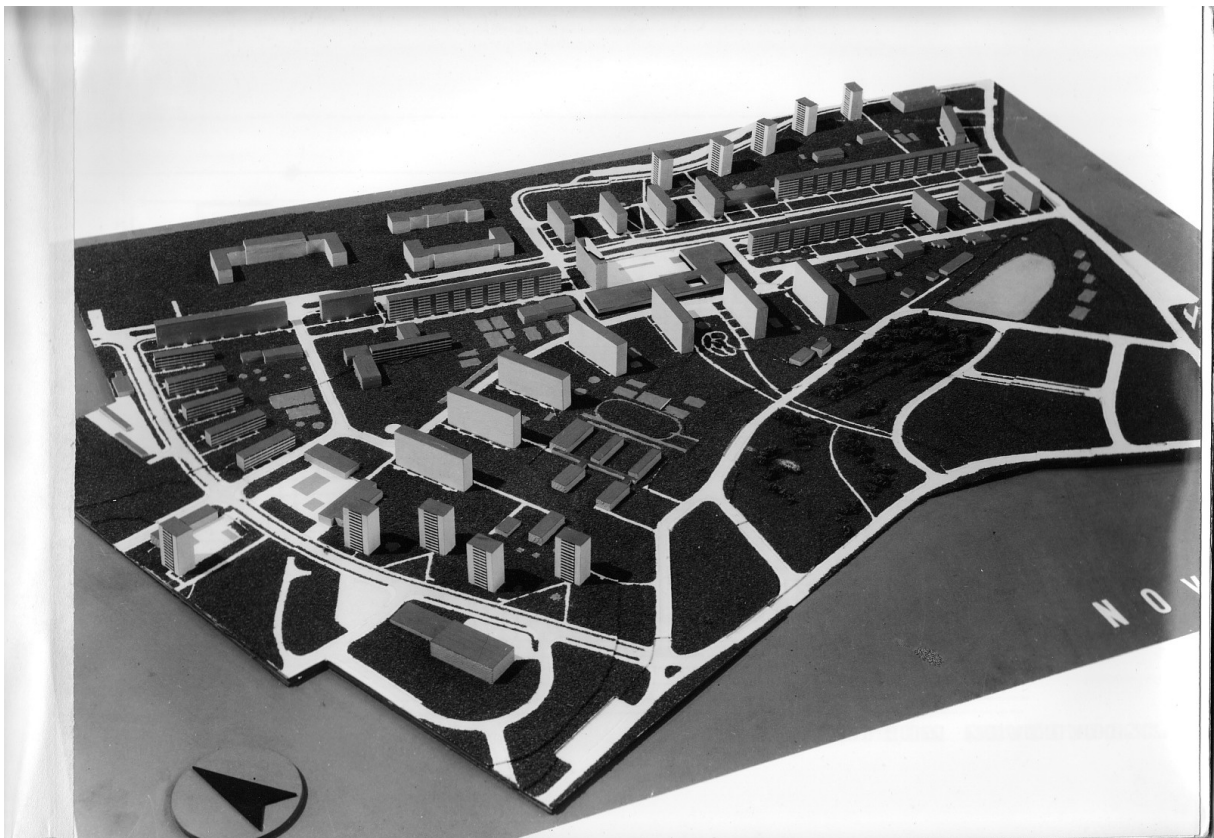
Seznam použitých zkratek

AHMP	Archiv hlavního města Prahy
čp.	číslo popisné
ČSR	Československá republika
HMP	Hlavní město Praha
MČ P4	Městská část Praha 4
n.p.	národní podnik
NV	Národní výbor
NVP	Národní výbor Praha
PAS	Pokroková architektonická skupina
PPÚ	Pražský projektový ústav
sorela	socialistický realismus
STÚ	Státní technický ústav
ÚNV	Ústřední národní výbor
ÚV	Ústřední výbor
ÚV KSČ	Ústřední výbor komunistické strany Československa
VÚST	Výzkumný ústav spojovací techniky
VÚVA	Výzkumný ústav výstavby a architektury

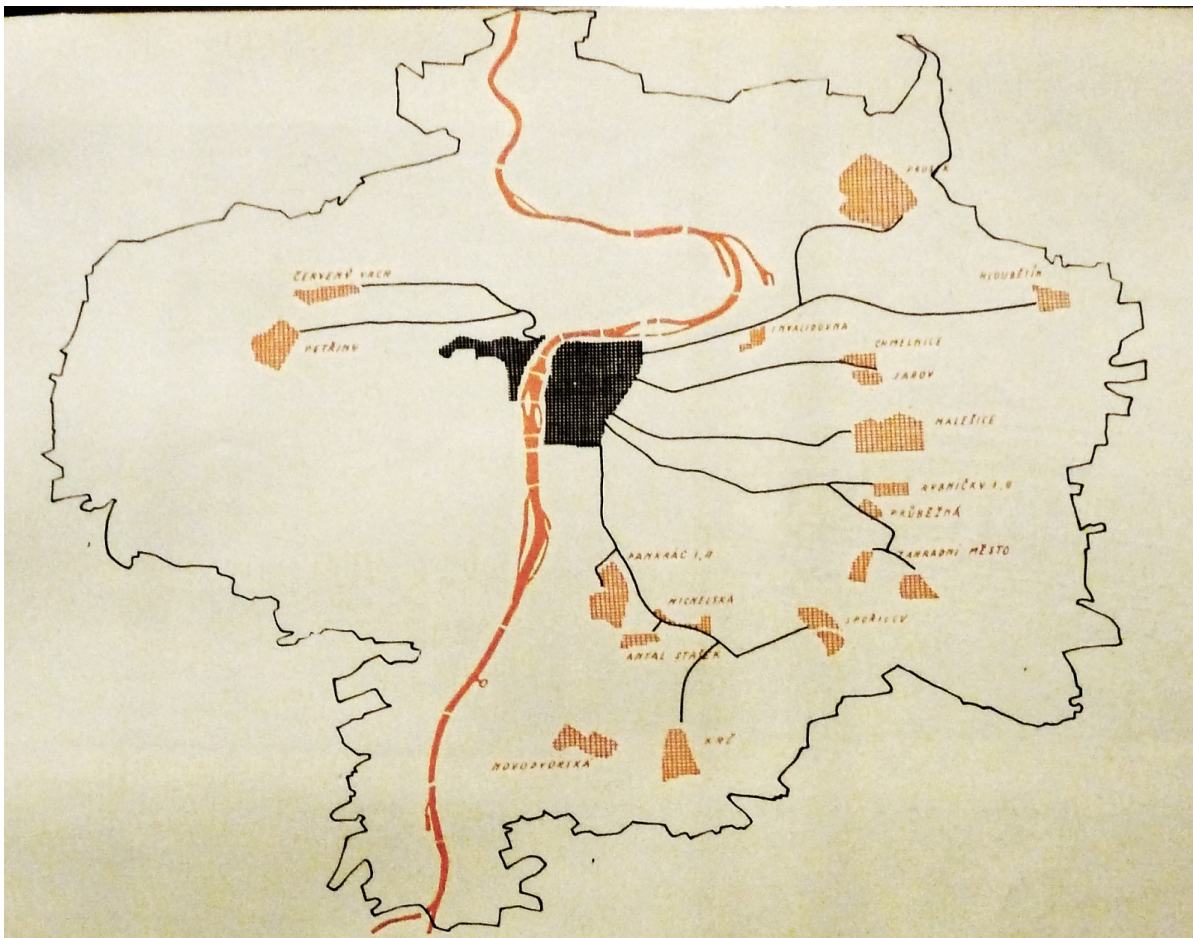
Přílohy

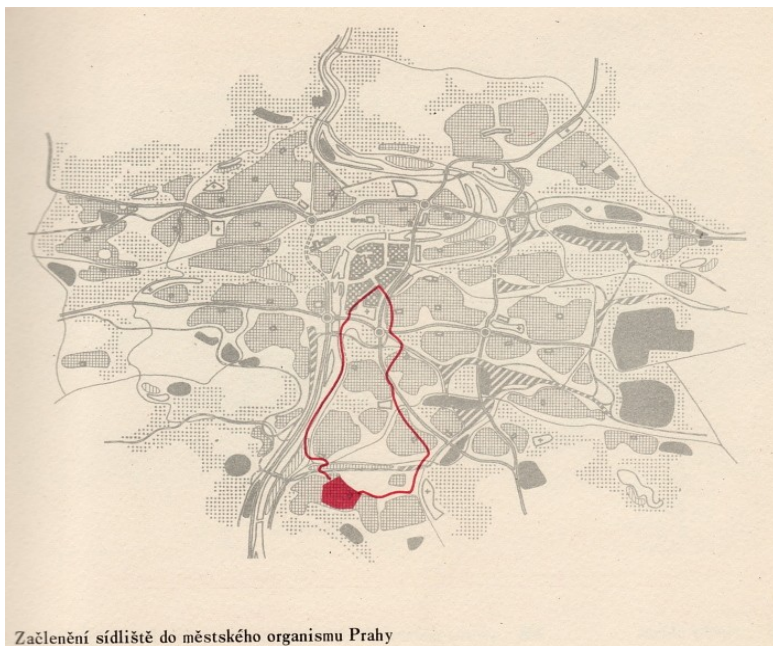
Obr. 1: Tabulka časového postupu výstavby – etapizace projektu. Převzato z: ZAHŘÁDKA, J. Novodvorská - sídliště hlavního města Prahy. Praha: ministerstvo výstavby a techniky, 1970. s. 8.

Obr. 2: Situační model sídliště Novodvorská. Archiv architekta Bořkovce. Foto Zdeněk Voženílek.

Obr. 3: Schema vyznačení pražských sídlišť. Převzato z: ŠMOLÍK, F. Bytová výstavba v Praze. Architektura ČSSR. 1962, roč. 8, s. 427.

Obr. 4: S. Novodvorská v situaci městského organismu.. Převzato z: Zahradka, 1970. s. 3.

Obr 5: Průběh výstavby v centrální části sídliště, Ulice Novodvorská. Archiv architekta Bořkovce. Foto Zdeněk Voženílek.

Obr. 6: Letecký pohled od západu. Převzato z: Zahradka, 1970.

Obr 7: Interiér nového sídliště, (bodové domy třetí etapy a budovy školek, jeslí). Archiv architekta Bořkovce. Foto Zdeněk Voženílek.

Obr. 8: Drobná architektura v obytném prostoru sídliště. Převzato z: Zahradka, 1970, s. 22.

Obr. 9: *Charakteristický detail z hlavního centra.* Převzato z: Zahradka, 1970, s. 16.

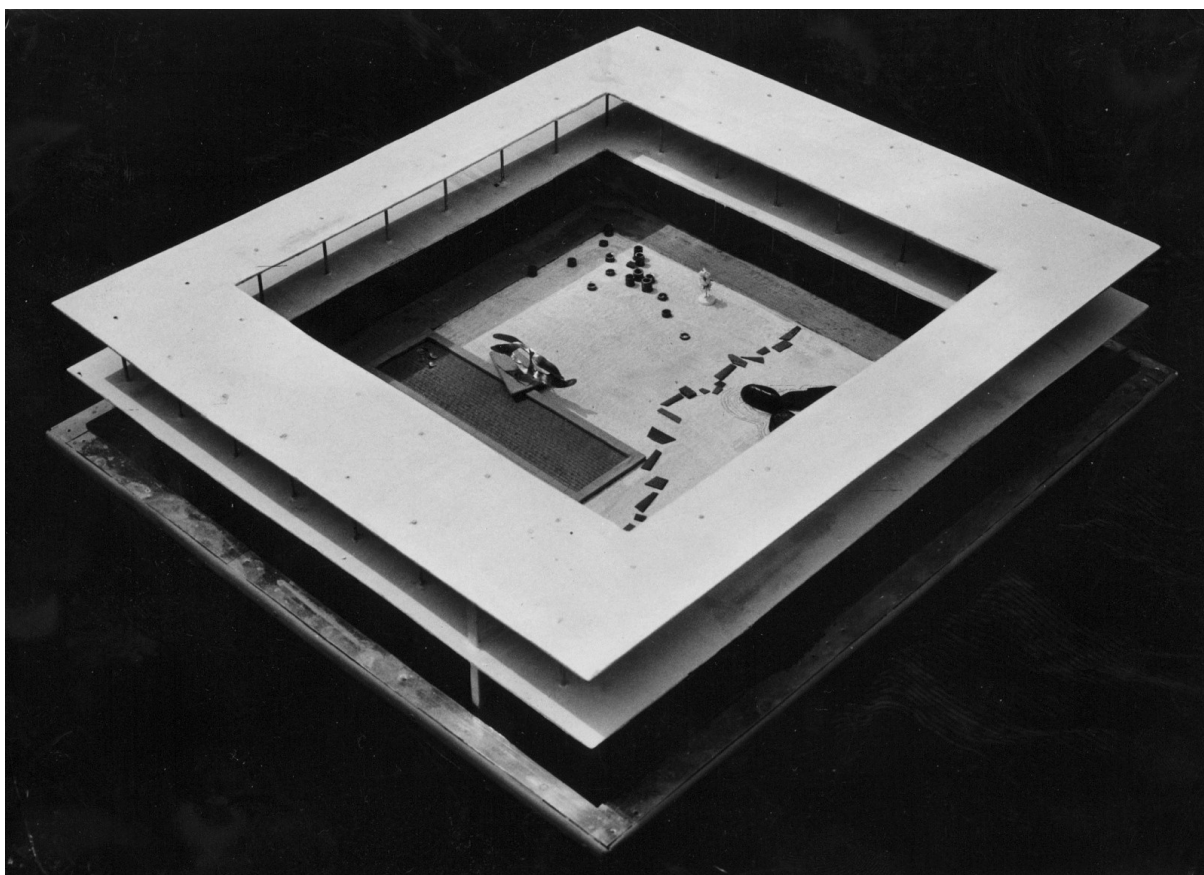
Obr. 10: *Situace průčelí školy Nad Koupadly s reliéfní plastikou J. Nováka.* Převzato z: Zahradka, 1970, s. 20.

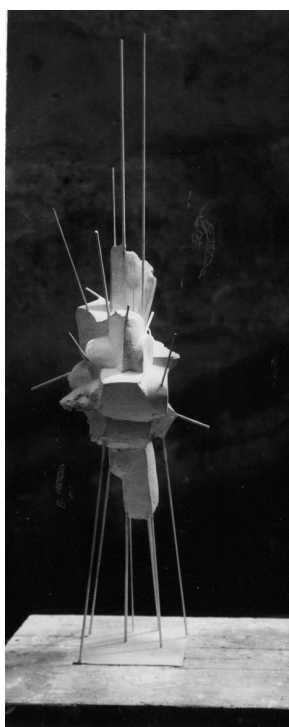
Obr. 11: *Zmizelá plastika Oheň* od V. Janouška v prostoru u vedlejšího centra (v pozadí). Archiv architekta Bořkovce. Foto Zdeněk Voženílek.

Obr. 12: *Sloup* V. Janouškové při ulici Novodvorská, vlevo v záběru budova ubytovny. Archiv architekta Bořkovce. Foto Zdeněk Voženílek.

Obr. 13: *Návrh uměleckého řešení interiéru atria hlavního centra s nerealizovaným bazénem a plastikou V. Karouška.* Archiv architekta Bořkovce. Foto Zdeněk Voženílek.

Zleva: obr. 14: *Návrh V. Janouškové „totem“.* Archiv architekta Bořkovce. Foto Zdeněk Voženílek.

Obr. 15: *Nerealizovaný návrh V. Janouška na plastiku ke Škole nad Koupadly. Archiv architekta Bořkovce. Foto Zdeněk Voženílek.*

Obr. 16: *Plastika J. Klimeše vzácně zachycena v době krátkého umístění před vedlejším centrem. Archiv architekta Bořkovce. Foto Zdeněk Voženílek.*

Obr. 17: *Revitalizovaná fontána dálky v parteru náměstí hlavního centra budova ubytovny. Foto Filip Šlapal, 2011.*

Malešice - výstavba sídliště
územního řešení Jiří Novotný, Milan Procházka, Zdeněk Polívka
architektonický projektant sídliště Jan Růžička

- 79 Sídliště Malešice - věžové domy
Autoři Josef Janský, Jiří Klen
- 80 Sídliště Malešice - škola
Autor Antonín Pešta

Obr. 18: Sídliště Malešice, věžové domy ing. Klena. Převzato z: NOVÝ, O. *Architekti Praze*. Praha: Pražský projektový ústav, 1971.

Obr. 19: Sídliště Malešice, škola vzoru ing. Pešty. Převzato z: NOVÝ, O. *Architekti Praze*. Praha: Pražský projektový ústav, 1971.